

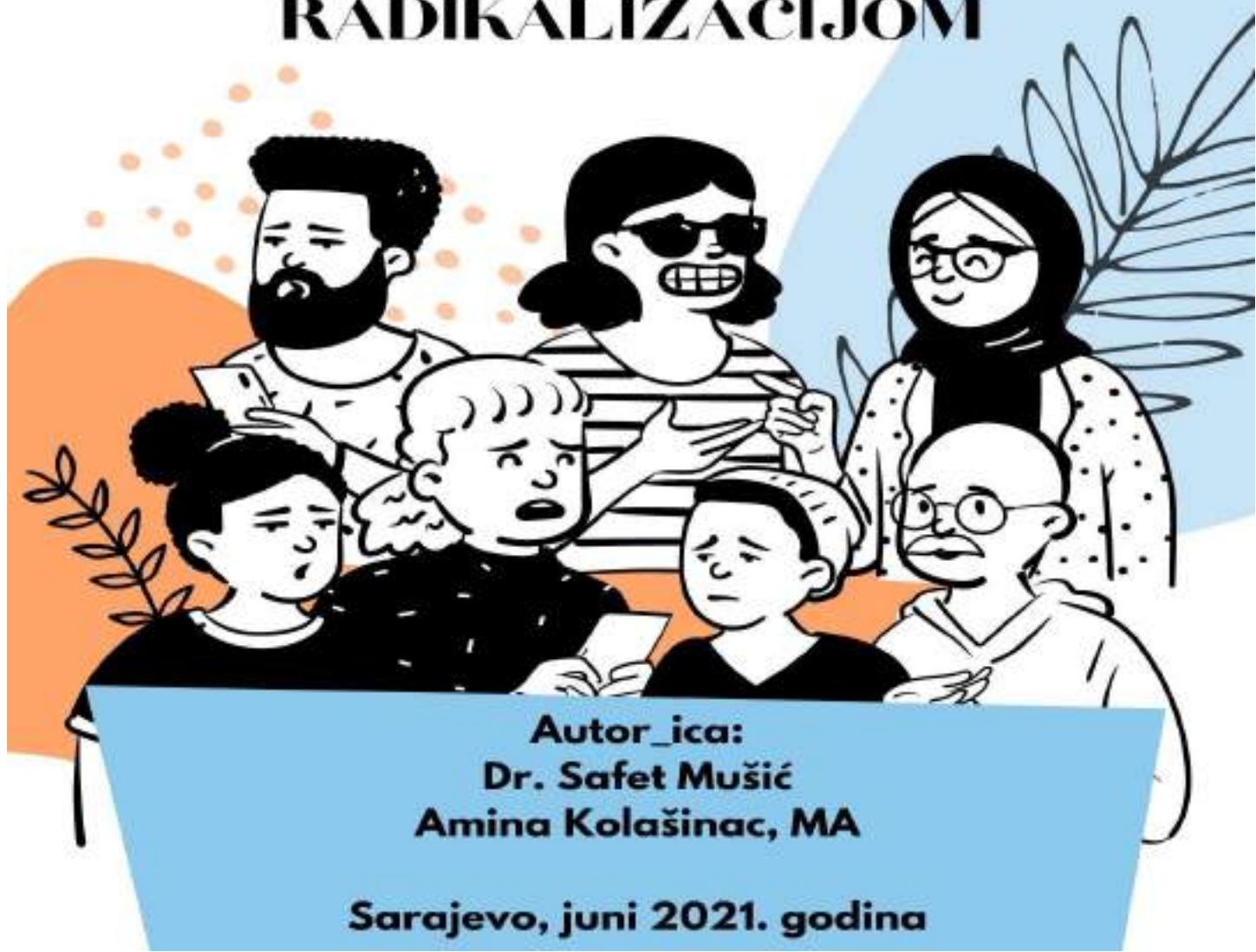
Funded by
the European Union

Montenegro
Ministry of Public Administration

You MATTER

KORELACIJA GOVORA MRŽNJE SA EKSTREMIZMOM I RADIKALIZACIJOM

A black and white illustration of a diverse group of seven people of different ages, ethnicities, and styles (including a man with a beard, a woman in a hijab, a bald man with glasses, and a woman with curly hair). They are all looking down at a single document or piece of paper that one person is holding up. The background features abstract shapes in orange, blue, and white, along with some stylized leaves.

Autor_ica:
Dr. Safet Mušić
Amina Kolašinac, MA

Sarajevo, juni 2021. godina

Sadržaj

Predgovor	4
Uvod	5
Pojmovi govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije	6
Govor mržnje	7
Ekstremizam.....	11
Radikalizacija	13
Kako domaće zakonodavstvo tretira govor mržnje, ekstremizam i radikalizaciju.....	15
Aktivnosti Bosne i Hercegovine na prevenciji govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije	19
Pokretači i nosioци radikalizacije i (religijskog i desničarskog) ekstremizma u BiH	24
Analiza rezultata	48
Zaključna razmatranja	50
literatura:.....	51

*Korelacija govora
mržnje sa
ekstremizmom i
radikalizacijom*

Predgovor

Upoznati smo da nam moderno doba donosi mnoge prednosti, ali i nedostatke i izazove, koje je potrebno savladati. Govor mržnje, ekstremizam i radikalizacija su danas postali gotovo svakodnevica modernog društva. S tim u vezi, željeli smo dati na značaju podizanja svijesti i educiranju mladih o navedenim negativnim pojavama.

Publikacija ima za cilj podići svijest o povezanosti govora mržnje, nasilnog ekstremizma i radikalizacije, kao prijetnje sigurnom i demokratskom društvu, ali i doprinos civilnog angažmana i medijske pismenosti u PVE naprima kako bi se ojačala otpornost društva prema ovim izazovima. Također, cilj je putem istraživanja i preko stavova mladih, te na osnovu analize zakonskih propisa i trenutnog stanja u društvu ukazati na potencijalnu opasnost kojoj su mladi izloženi iz čega proizilazi neophodnost da se mladi aktivno uključuju u prevenciju govora mržnje i ekstremizma.

"Korelacija govora mržnje sa ekstremizmom i radikalizacijom" je publikacija koja je nastala u okviru projekta You matter!, kojeg realizuje Udruženje za društveno istraživanje "Global Analitika". Važno je naglasiti da je ovaj projekat realizovan u sklopu u okviru regionalnog projekta projekta "Communities First: Creation of a civil society hub to address issue of violent extremism - from prevention to reintegration", koji je implementirao Forum MNE (Crna Gora) u partnerstvu sa Centrom za pravne građanske inicijative (Albanija), Hope and Homes for Children (Bosna i Hercegovina), partneri Kosova - Centar za upravljanje sukobima (Kosovo), Centar za zajednički jezik (Sjeverna Makedonija) i Kulturni centar DamaD (Srbija), koji finansira Evropska unija, a sufinansira Ministarstvo javne uprave Crne Gore.

Uvod

Posljednjih godina svjedoci smo da Bosnu i Hercegovinu (BiH) svakodnevno napuštaju cijele porodice, ali i mladi koji bolju i perspektivniju budućnost nastoje pronaći izvan granica BiH. Razloga je mnogo, ali najčešći razlozi napuštanja BiH su oni ekonomске, političke i socijalne prirode. Nedostatak radnih mjesta, loša ekonomija, korupcija i nepotizam, te pravosuđe u koje su građani izgubili povjerenje glavni su uzroci odlaska mladih sa ovih prostora, međutim često se kao razlozi navode socijalna isključenost i sigurnosna situacija.

Nezaposlena lica su ekonomski zavisna i izložena visokoj stopi rizika od siromaštva i drugim negativnim društvenim pojavama. Posebno ranjiva grupa su mladi ljudi koji nisu u stanju da se stambeno osamostale, niti da formiraju porodicu ili čak da se školuju, što implicira da je siromaštvo glavni uzrok pasivnosti i društvene isključenosti. Nezaposlenost i nesigurnost uzrokuju povećanje emigracije iz BiH. Mladi u velikom broju napuštaju BiH, uglavnom zauvijek, s obzirom da BiH ima jednu od najviših stopa nezaposlenih mladih u svijetu¹.

Povezanost stope kriminala i nezaposlenosti pokazuje da kad ljudi imaju legalni izvor prihoda, uglavnom ne izvršavaju kriminalne radnje ili ih izvršavaju rijetko. Kako su regularni putevi često nedostupni tako ugroženi pojedinci ili grupe bivaju inspirisani da posegnu za brzim rješenjima u vidu kriminogenog ponašanja, ne vodeći računa o dugoročnim posljedicama.

Istraživanja u Bosni i Hercegovini su također pokazala da je nezaposlenost čest motiv, a u nekim slučajevima i glavni razlog zašto se mladi okreću ekstremizmu ili upadaju u zamku radikalizacije. Istraživanje Global Analitike iz Sarajeva provedeno 2019. godine je pokazalo da su mladi na cijelom prostoru BiH podložni nekom obliku prihvatanja ekstremnih ideologija i radikalizaciji.

Često se govor mržnje zaboravlja kao vrlo važan faktor za razvoj radikalizacije, posebno u BiH. Nezadovoljstvo društvenim odnosima, uređenjem i funkcionalanjem države podgrijavaju želju mladih za priključivanje raznim grupama, pa nerijetko i onim koje zastupaju radikalne stavove. Dešava se da neke osobe imaju jaku odbojnost prema državi, te im smeta neefikasnost države, sporost sistema, nezaposlenost, nejasnoća, struktura ili euroatlantske integracije. Ti faktori u nekim slučajevima motivišu mlade da se okrenu i slijede ideologije koje su u osnovi ekstremne, bilo na vjerskoj osnovi ili su te ideologije zaostavština nacističke ideologije iz drugog svjetskog rata.

Cilj ovog istraživanja jeste da se preko stavova mladih, te na osnovu analize zakonskih propisa i trenutnog stanja u društvu ukaže na potencijalnu opasnost kojoj su mladi izloženi iz čega proizilazi neophodnost da se mladi aktivno uključuju u prevenciju govora mržnje i ekstremizma.

¹ Novaković, Macura, Novaković, (2020), Zašto pokrenuti socijalno preduzeće, str.2

Pojmovi govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije

➤ Kada govorimo o zvaničnim definicijama navedenih pojmoveva, ono što je karakteristika za većinu „osjetljivih“ pojmoveva na međunarodnom nivou, da nemamo opšteprihvaćenih definicija. Ali postoje preporuke UN-a, EU i drugih međunarodnih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava, te se one mogu koristiti kako u istraživanju tako i u službenim dokumentima i prilikom raznih edukativnih i drugih praktičnih događaja.

Govor mržnje

Prema definiciji UN-a² pojam govora mržnje podrazumijeva bilo koju vrstu komunikacije u govoru, pisanju ili ponašanju, ko napada ili koristi pogrdni ili diskriminirajući jezik u odnosu na osobu ili skupinu na temelju toga ko su, drugim riječima, na temelju njihove vjere, etničke pripadnosti, nacionalnosti, rasa, boja kože, porijekla, spol ili drugi čimbenik identiteta. To je često ukorijenjeno i generira netoleranciju i mržnju, a u određenom kontekstu mogu biti ponižavajuće i razdvajajuće.

Jedan od prvih dokumenata koji definira govor mržnje jeste Preporuka broj 20. Komiteta ministara državama članicama Vijeća Evrope o govoru mržnje od 20. oktobra 1997. godine.³ Prema ovoj Preporuci: "govor mržnje podrazumijeva sve oblike izražavanja kojima se šire, raspiruju, potiču ili opravdavaju rasna mržnja, ksenofobija, antisemitizam ili drugi oblici mržnje temeljeni na netoleranciji, uključujući pritom i netoleranciju izraženu u obliku agresivnog nacionalizma i etnocentrizma, te diskriminaciju i neprijateljstvo prema manjinama, migrantima i osobama imigrantskog porijekla."

Govor mržnje definiran je u zakonu EU (1) kao javno poticanje na nasilje ili mržnju na osnovu određenih karakteristika, uključujući rasu, boju kože, vjeru, porijeklo i nacionalno ili etničko porijeklo. Dok Okvirna odluka o borbi protiv rasizma i ksenofobije obuhvata samo rasistički i ksenofobični govor, većina država članica proširila je svoje nacionalne zakone i na druge razloge poput seksualnih orientacija, rodni identitet i invaliditet.⁴

Na razini Evropske unije, u Okvirnoj odluci Vijeća 2008/913/PUP od 28. novembra o suzbijanju određenih obrazaca i izraza rasizma i ksenofobije krivično-pravnim sredstvima, navode se i definiraju određeni oblici govora mržnje tj. ponašanja koji su kažnjiva kao krivična djela, a to su javno poticanje na nasilje ili mržnju usmjereni na skupinu osoba ili člana takve skupine na osnovu rase, boje kože, porijekla, vjere ili uvjerenja ili nacionalnog ili etničkog porijekla i gore navedeno krivično djelo kada je izvršeno širenjem ili distribucijom letaka, slika ili ostalih materijala u javnosti.

Prema ovoj Odluci, "Države EU-a moraju osigurati da su navedena krivična djela kažnjiva učinkovitim, razmernim i odvraćajućim krivičnim sankcijama, a s obzirom na pravne osobe, kazne

² United Nations Strategy and plan of action on hate speech, 2019, str.1

³ Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on "hate speech"; Dostupno na: <https://rm.coe.int/1680505d5b>. [Pristupljeno 18.marta.2021.]

⁴ Code of Conduct–Illegal online hate speech Questions and answers, 2016. str.1

moraju biti učinkovite, razmjerne i odvraćajuće i moraju se sastojati od krivičnih ili ne-krivičnih sankcija.⁵

Kada govorimo o definiciji govora mržnje u Bosni i Hercegovini može se reći da se i ovdje prilikom definiranja pojma najčešće koristi Preporuka Vijeća Evrope o govoru mržnje. Bosna i Hercegovina ratificirala je sve najvažnije međunarodne akte, koji se direktno i indirektno odnose na slobodu izražavanja i zabranu govora mržnje. Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli sastavni su dio Ustava BiH, direktno se primjenjuju u BiH i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima. Govor mržnje kao takav nije direktno definisan kao pojam u krivičnim zakonima koji su na snazi u Bosni i Hercegovini i njezinim entitetima, dok Brčko distrikt Bosne i Hercegovine inkriminara govor mržnje kao krivično djelo.

U odnosu na druge države, govor mržnje u BiH je posebno osjetljivo pitanje i predstavlja potencijal za društvenu opasnost i može biti ispoljena na uzrokovanje nestabilnosti u Bosni i Hercegovini. Mladi su kategorija koja je lahko podložna uticajima raznih informacija kojima su svakodnevno zasuti, putem informativnih medija, kroz razgovore u društvu i porodici, ali i putem društvenih mreža, gdje su mladi gotovo konstantno prisutni, odnosno oni su stalno "online".

S obzirom na to, svjedoci smo da na društvenim mrežama poput Facebooka ili Twittera možemo najčešće pročitati negativne komentare, govor mržnje, psovke i prijetnje koje nisu nimalo prijatne i ugodne za naše oko. Govor mržnje na društvenim mrežama, naročito na Twitteru se pokazao kao veliki problem sa katastrofalnim posljedicama po društvo.⁶

Danas je govor mržnje zastupljen u svim segmentima društva, ali posebno je raširen na društvenim mrežama i u medijima, gdje je sadržaj dostupan svima i širi se doslovno jednim klikom. Ljudi su se toliko adaptirali na njega da ga ni ne primjećuju niti shvataju njegovu opasnost te se baš zbog toga mora spriječiti. Govor mržnje danas predstavlja toliki problem da je neophodno uključiti sve raspoložive mehanizme s ciljem da se on spriječi, s obzirom na to kakve on posljedice može izazvati⁷.

⁵ Okvirna odluka Vijeća 2008/913/PUP od 28. studenoga 2008. o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kaznenopravnim sredstvima; Dostupno na: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f015ed06-b071-41e1-84f1-622ad4ec1d70/language-hr/format-PDF>, [Pristupljeno 18.marta.2021.]

⁶ Zašto je Twitter posebno mjesto gdje se širi govor mržnje?; Dostupno na: <https://globalanalitika.com/zasto-je-twitter-posebno-mjesto-gdje-se-siri-govor-mrznie/>, [Pristupljeno 23.maj.2021.]

⁷ Koje su moguće posljedice govora mržnje?; Dostupno na: <https://globalanalitika.com/koje-su-moguce-posljedice-govora-mrznie/>, [Pristupljeno 23.mart.2021.]

Najnovije istraživanje na temu govora mržnje u BiH koje je provela Global Analitika realizovano je u periodu septembar 2020 - mart 2021. godine, te je pokazalo između ostalog, sljedeće:

- ▶ Govor mržnje je najviše prisutan u obliku informativnih vijesti, i/ili kada se prenose izjave sagovornika gdje portal posluži kao platforma za prenošenje govora mržnje bez da se „ogradи“ od istog.
- ▶ Najčešće su to teme koje se tiču političkih zbivanja, kao i teme o ratnim dešavanjima i ratnim zločinima koji su na prostoru BiH veliki pokretač govora mržnje.
- ▶ Govor mržnje koji se plasira na portalima je ispoljen kroz podrugljiv govor, negativne komentare, ismijavanje, skrivene poruke, negativne konotacije, otvorene prijetnje, otvorene pozive na sukobe, otvorene psovke na osnovu diskriminacije, nacionalistički komentari, negativni komentari na osnovu vjerske pripadnosti i slično.

STOP
VIOLENT
EXTREMISM

Ekstremizam

Terorizam i ekstremizam su pojave koje predstavljaju ozbiljnu i opasnu prijetnju svakom modernom i demokratskom društvu. Nakon terorističkog napada na SAD 11. septembra 2001. godine, suzbijanje terorizma i ekstremizma postaju prioriteti velikog broja država.

Ekstremizam je izraz kojim se označavaju djela ili ideologije koje izlaze iz okvira koje se smatraju društveno prihvatljivim, za ekstremizam se može reći i da se protivi demokratskom poretku i provodi ili se zalaže za nasilje, mržnju, zastrašivanje, diskriminaciju.

Doslovno, ekstremizam znači vjerovanje i podržavanje ideja koje su vrlo daleko od onog što većina ljudi smatra ispravnim i razumnim. Ekstremizam se tako odnosi na stavove ili ponašanja koja se smatraju izvan norme. Ovo temeljno razumijevanje pojma ističe nerazdvojivo subjektivnu prirodu pojma „ekstremizam“ koja može poprimiti različita značenja, ovisno o tome ko definira normu i odlučuje šta je prihvatljivo, a šta ne u skladu s tim.⁸

Osnovna razlika izmedju nasilnog ekstremizma i ekstremizma jeste u tome što nasilni ekstremizam podrazumijeva nasilne akcije ili nekoga ko je u toj mjeri ekstreman da mu je prihvatljivo nasilje kako bi došao do određenog cilja. Takve nasilne akcije mogu voditi do terorizma kao krajnjeg rezultata ekstremističkog ponašanja i djelovanja. S druge strane ekstremizam je u osnovi svako djelovanje koje počiva na ekstremnim uvjerenjima, ali ne uključuje nasilne akcije, odnosno pronalaze političke i druge načine djeovanja kako bi ostvarili svoje ekstremističke ideje i programe.

Fenomen nasilnog ekstremizma i radikalizma je jedan od glavnih negativnih obilježja savremenog društva. Nasilni ekstremizam bismo najjednostavnije mogli definirati kao upotrebu nasilja radi realizacije političkih i(l) ideoloških ciljeva, dok bi šire objašnjenje za nasilni ekstremizam mogao biti „kada ne dozvoljavaš drugačiju tačku gledišta, kada svoja uvjerenja držiš ekskluzivnim i jedinim ispravnim, kada ne dozvoljavaš mogućnost drugačijeg mišljenja i kada se ne libiš iskoristiti nasilje kako bi drugima nametnuo svoje mišljenje“.⁹

Ni Ujedinjeni narodi (UN) ni Evropska unija (EU) nemaju zvaničnu definiciju nasilnog ekstremizma. Međutim, u Akcionom planu generalnog sekretara UN-a za prevenciju nasilnog ekstremizma se navodi da „nasilni ekstremizam obuhvata širu kategoriju pojave, a postoji rizik da miješanje termina (‘nasilni ekstremizam’ i ‘terorizam’) može voditi opravdavanju preširoke primjene protuterorističkih mjera, uključujući mjere protiv oblika ponašanja koji se ne bi trebali smatrati

⁸ Preventing Violent Extremism through Education, A Guide for Policy – Makers, UNESCO, Pariz, str.19.

⁹ Davies, L. (2008) Educating Against Extremism: Towards a Critical Politicisation of Young People. International Review of Education, 55 (2/3), Str. 183-203.

terorističkim djelima”.¹⁰ Bosna i Hercegovina je u borbi protiv nasilnog ekstremizma i radikalizma na 4. sjednici Vijeća ministara BiH, održanoj 23.04.2015. godine usvojila Strategiju BiH za prevenciju i borbu protiv terorizma za period 2015-2020. Strategija je dokument koji predstavlja nastavak pristupa BiH u prevenciji i borbi protiv terorizma saglasan Sigurnosnoj politici BiH (2006), te prethodnim strateškim dokumentima u oblasti borbe protiv terorizma usvojenim 2006. i 2010. godine. Ovaj dokument se zasniva i na međunarodnu preuzetim instrumentima i obavezama te na dokumentima Izvještaja Nadzornog tijela o stepenu implementacije prethodne Strategije, Procjeni stanja izrađene od strane Obavještajno sigurnosne agencije BiH te analizama i preporukama dostavljenim od strane predstavnika akademske zajednice, nevladinih organizacija, Međureligijskog vijeća BiH i međunarodnih organizacija prisutnih u BiH. Strategijom je predviđena i uspostava Nadzornog tijela koje će pratiti provođenje Strategije te koordinirati sve aktivnosti čime se garantuje koordiniran pristup u ispunjenju strateških ciljeva. Ostvarenje prioritetnih ciljeva Strategija (borba protiv govora mržnje, nasilnog radikalizma i ekstremizma koji vodi ka terorizmu) može se isključivo postići adekvatnim i proaktivnim pristupom svih segmenata društva.

U 2018. i 2019. godini nije zabilježen nijedan slučaj odlaska građana Bosne i Hercegovine na strana ratišta.¹¹ Akcenat u radu bio je na identifikovanju pojedinaca i grupa koji se mogu dovesti u vezu sa djelovanju tzv. vehabijskog pokreta i drugih radikalnih pokreta, te na identifikovanju lica koja se mogu dovesti u vezu sa ilegalnim prometom ili skladištenjem naoružanja, vojne opreme ili eksploziva, koje bi eventualno moglo biti korišteno za počinjenje terorističkih akata.

Prema raspoloživim podacima OSA-e kada je riječ o nasilnom ekstremizmu i terorizmu, trenutni pokazatelji sigurnosne situacije u BiH ukazuju da je Bosna i Hercegovina i tokom 2018. i 2019. godine bila suočena sa promjenjivim sigurnosnim prilikama i izazovima.

Najznačajniji među njima je povratak-deportacija bosanskohercegovačkih državljana iz Sirije i Iraka, zatim djelovanje i aktivnosti izdiferenciranih sigurnosno interesantnih lica iz radikalnih struktura, te aktivnosti ultrakonzervativnih i desničarskih organizacija i udruženja.

Jedan broj državljana Bosne i Hercegovine osim na sirijskom/iračkom ratištu, učestvovao je i u borbenim aktivnostima na ratištu u Ukrajini. Na ukrajinskom ratištu se od 2014. godine pa do danas, borilo ukupno 11 državljana BiH. Državljeni BiH, uključeni u ratna dejstva na području Ukrajine, ne pripadaju ekstremno desničarskim strukturama.¹²

¹⁰ Generalna skupština Ujedinjenih naroda, Akcioni plan za prevenciju nasilnog ekstremizma: Izvještaj generalnog sekretara, 70. sjednica), A/70/674, 24. decembar 2015. godine, Dostupno na: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/674, [Pristupljeno: 18. marta 2021.]

¹¹ Ministarstvo sigurnosti BiH, Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini u 2018. i 2019. godinu, Dostupno na: <http://msb.gov.ba/PDF/250220211.pdf> , [Pristupljeno: 23. marta 2021.]

¹² Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini u 2018. i 2019. godinu; Dostupno na: <http://msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=20194&langTag=bs-BA>, [Pristupljeno: 18. marta 2021.]

Radikalizacija

Na radikalizaciju se općenito gleda kao na proces koji ponekad dovodi do nasilnog ekstremizma i terorizma. Tu definiciju koriste, na primjer, Vijeće Evrope, Evropska komisija (EK) i mnogi stručnjaci. U svojim tekstovima Evropska komisija definira radikalizaciju kao „pojavu kada ljudi prigrle mišljenja, stajališta i zamisli koje mogu dovesti do čina terorizma“. U tom se pogledu radikalizacija ne smatra linearnim procesom koji prolazi kroz čvrste faze uz postojanu brzinu, nego varijabilnim procesom koji ovisi o lokalnom kontekstu i o pojedinačnim čimbenicima. Pod pojmom radikalizam podrazumijevamo „proces u kojem pojedinac ili grupa koristi nasilje kao legitiman i poželjan oblik akcije“.¹³

Upravo se Organizacija za evropsku sigurnost i saradnju (OSCE) koristi specifičnim terminom – nasilni ekstremizam i radikalizacija koji vode u terorizam, gdje se pod terorističkom radikalizacijom podrazumjeva dinamičan proces u kojem osoba počinje da prihvata terorističko nasilje kao mogući, možda čak i opravdan pravac djelovanja. To postepeno može navesti osobu da zagovara, podržava ili učestvuje u terorizmu, iako to ne mora uvijek da bude slučaj.¹⁴

Prema EU pojam radikalizacija je fazni i složeni proces u kojem pojedinac ili grupa prihvata radikalnu ideologiju ili uvjerenje koje prihvata, koristi ili odobrava nasilje, uključujući teroristička djela, da bi postiglo određenu političku ili ideološku svrhu.¹⁵

Iako radikalizacija nije nova pojava, trendovi, sredstva i obrasci radikalizacije evoluiraju i reakcije se moraju prilagoditi. Domaći usamljeni pojedinci i (povratak) stranih terorističkih boraca postavljaju sigurnosna pitanja i specifične izazove za sprečavanje radikalizacije. Radikalni i nasilni ekstremisti, terorističke grupe i njihovi simpatizeri mogu zloupotrijebiti internetske platforme, uključujući društvene medije, pružajući nove mogućnosti za mobilizaciju, regrutaciju i komunikaciju.

Kongres lokalnih i regionalnih vlasti Vijeća Evrope je već 2000. godine u svojoj Rezoluciji 99 pozvao lokalne i regionalne vlasti da razviju „proaktivniji pristup, predviđajući i sprečavajući probleme, a ne rješavajući ih naknadno te dajući prednost dugoročnom, a ne kratkoročnom pristupu“.

¹³ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2016, str. 12

¹⁴ Sprječavanje terorizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu: Pristup kroz rad policije u zajednici, OSCE TNTD i ODIHR, 2014.

¹⁵ Sprečavanje radikalizacije; Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/counter-terrorism/radicalisation_en, [Pristupljeno:22. marta 2021.]

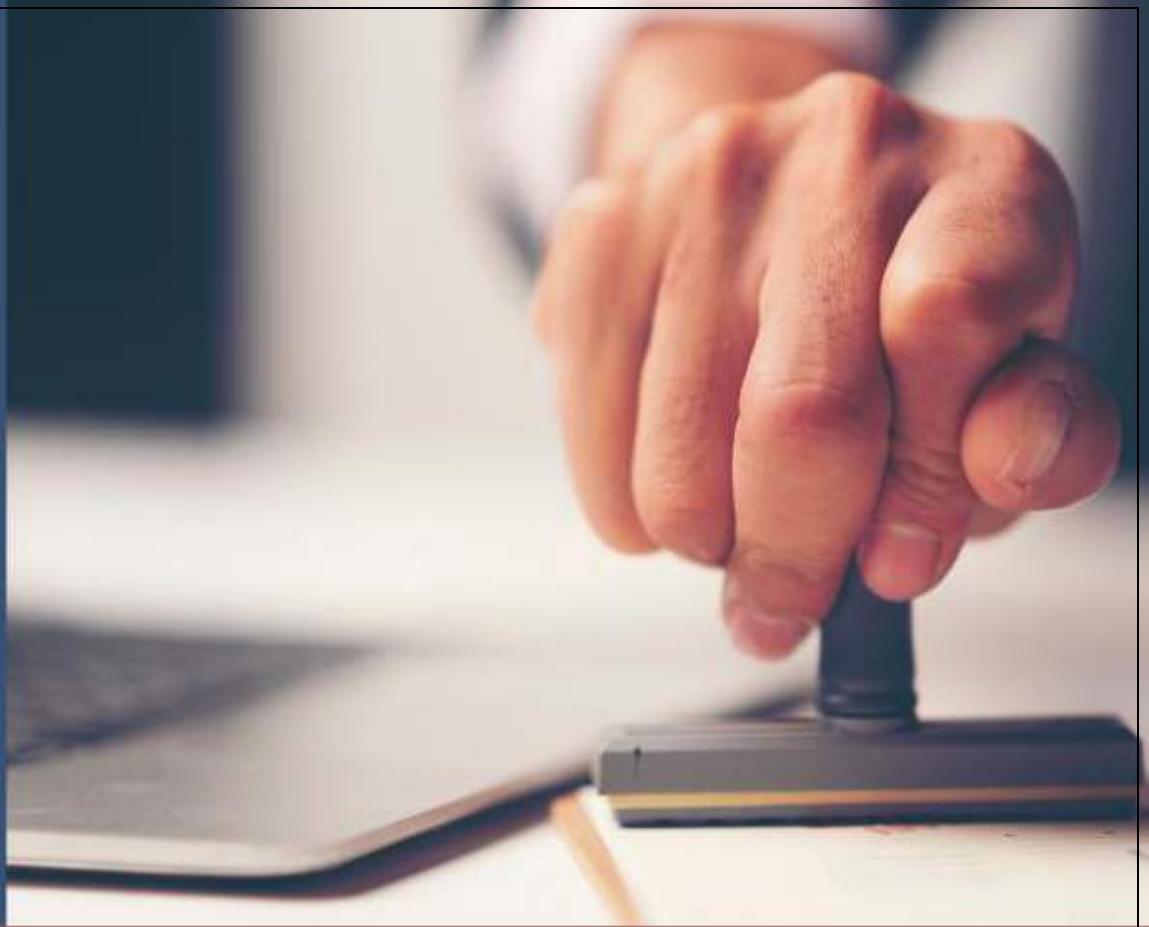
Radikalizam danas predstavlja specifičan fenomen, beskompromisnost, odnosno izraženu dosljednost pri zastupanju nekog mišljenja, djelovanja ili teorije. Pojedinci mogu postati radikalizirani iz mnogo razloga, kao što su nepostojanje integracije u društvo, političko nesudjelovanje ili izloženost ekstremističkim pojedinцима, skupinama ili organizacijama.

Lokalni, kulturni i društveni kontekst utiče na proces radikalizacije, koji se odražava u odgovoru javnih vlasti. Prevencija i de-radikalizacija, odnosno djelovanje usmjereni na reintegriranje u društvo pojedinaca koji su postali radikalizirani, a ne represija, neke su od radnji koje se podudaraju s obuhvatom i nadležnostima lokalne i regionalne vlasti.

Bosna i Hercegovina uz pomoć međunarodnih partnera čini napore da prevenira radikalizam koji vodi u nasilje, posebno je pomoć BiH dobila u slučajevima istraživanja i aktivnostima prilikom povratka njenih državljana na sirijsko-iračko ratište. Tako je zabilježen i prvi slučaj deradikalizovane osobe koja je bila prihvatiла radikalna uvjerenja koja su opravdavala nasilje i djela terorizma. Povratnik sa sirijskog ratišta Munib Ahmetspahić – koji je osuđen na tri godine zatvora i trenutno izdržava kaznu – prva je osoba u BiH za koju je vještačenjem na sudu potvrđeno da se deradikalizirala. Stručnjaci tvrde da je ovaj proces kompleksan i da se lekcije iz ovog slučaja teško mogu primijeniti na sve druge slučajeve jer su procesi radikalizacije i deradikalizacije osobe individualni i drugačiji u svakom pojedinačnom slučaju.¹⁶

Stručnjaci u BiH se slažu da je deradikalizacija proces koji duže traje, da se mora pristupati svakoj osobi individualno, te da je potreban i multisektoralni pristup koji uključuje i socijalne radnike, sociologe, psihologe i psihijatre koji mogu da ocijene da li je zaista došlo do deradikalizacije.

¹⁶ Kako je Munib Ahmetspahić postao prvi deradikalizirani povratnik iz Sirije; Dostupno na: <https://ba.voanews.com/a/kako-je-munib-ahmetspahic-postao-prvi-deradikalizirani-povratnik-iz-sirije/5256966.html>, [Pristupljeno: 18. marta 2021.]

Kako domaće zakonodavstvo
tretira govor mržnje,
ekstremizam i radikalizaciju

Kad govor mržnje prerasta u krivično djelo, onda to prelazi u nadležnosti tužilaštava i sudova u BiH jer je kriminalizirano u krivičnim zakonima u BiH. Važeći propisi u Bosni i Hercegovini ne sadrže odredbe koje se eksplicitno odnose na zabranu govora mržnje putem interneta. Međutim, ovo pitanje se može posmatrati u kontekstu odredbi krivičnog prava kojima se zabranjuje i sankcionira izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora i netrpeljivosti, i to u sva četiri zakona; Krivični zakon Bosne i Hercegovine Član 145a., Krivični zakon Federacije BiH Član 163. i Član 363. stav (2), Krivični zakon Republike Srpske Član 294a i Član 359, Krivični zakon Brčko Distrikta BiH Član 2. stav (42).

Krivični zakon BiH to čini propisivanjem krivičnog djela u „Izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“ u Članu 145a.,¹⁷ u grupi krivičnih djela protiv slobode i prava čovjeka i građanina. Krivični zakon FBiH¹⁸ to čini u Članu 163. propisivanjem, u grupi krivičnih djela protiv ustavnog poretku Federacije, krivičnog djela „Izazivanje narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“. Za osnovni oblik ovog krivičnog djela je u Krivični zakon BiH i Krivični zakon FBiH propisana kazna zatvora od tri mjeseca do tri godine.

Krivični zakon Brčko Distrikta BiH¹⁹ jasno inkriminiše govor mržnje za razliku od drugih nivoa, u Članu 2. stav (42) navodi se da „mržnja predstavlja pobudu za izvršenje krivičnog djela, propisanog ovim zakonom, koja je u cjelini ili djelimično zasnovana na razlikama po osnovu stvarnog ili prepostavljenog etničkog ili nacionalnog porijekla, jezika ili pisma, vjerskih uvjerenja, rase, boje kože, spola, spolne orientacije, političkog ili drugog uvjerenja, socijalnog porijekla, društvenog položaja, dobi, zdravstvenog statusa ili drugih osobina, ili zbog dovođenja u vezu sa licima koja imaju neku od navedenih različitih osobina“. Osnovni oblik ovog krivičnog koje je inkriminirano u Krivični zakon BD BiH kazna zatvora od jedne do pet godina.

Krivični zakon Republike Srpske²⁰ kriminaliziranje javnog izazivanja mržnje prema određenoj osobi ili grupama zbog njihove nacionalne, rasne ili vjerske pripadnosti vrši u okviru krivičnog djela „Javno izazivanje i podsticanje nasilja i mržnje“ iz Člana 359., koje se nalazi u grupi krivičnih djela protiv javnog reda i mira.

¹⁷ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018, Dostupan na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni_zakon_BiH.pdf , [Pristupljeno:18. marta 2021.]

¹⁸ Krivični zakon Federacije BiH, "Službene novine Federacije BiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017, Dostupan na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni_zakon_FBiH.pdf , [Pristupljeno: 18. marta 2021.]

¹⁹ Krivični zakon Brčko Distrikta BiH, "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 19/2020 - prečišćen tekst, Dostupno na: <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni-zakon-Brcko-Distrikta-BiH.pdf> , [Pristupljeno: 18.marta 2021.]

²⁰ Krivični zakonik Republike Srpske, "Sl. glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US i 15/2021, Dostupno na: <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/kriticni-zakon-republike-srpske.html> [Pristupljeno: 18. marta 2021.]

Iako krivično zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini sadrži pojedina krivična djela kao što su, izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske mržnje, netrpeljivosti ili razdore ili sprečavanje povratka izbjeglice ili raseljene osobe koja kao motiv učinjenja prepostavljaju predrasudu prema drugom, ona se ne smatraju krivičnim djelima učinjenim iz mržnje u smislu odredaba o tim krivičnim djelima u Krivičnom zakonu RS i Krivičnom zakonu BD BiH, odnosno Prijedlogu Zakona o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona FBiH.

Terorizam je inkriminiran u Krivičnom zakonu BiH u Članu 201.²¹, kao i finansiranje terorističkih aktivnosti. Također, predložena je dopuna Člana 202. Zakona koji se odnosi na krivično djelo terorizma, na način da se kao teroristički čin inkriminira i svako protupravno i namjerno ometanje funkcionsanja informacionih sistema i nezakonito ometanje i ugrožavanje integriteta kompjuterskih podataka, kada je počinjeno u svrhu terorizma.

Predložena je i dopuna Člana 202c., na način da se pored izvršilaca obuke za izvođenje terorističkih aktivnosti, kažnjavaju i lica koja sudjeluju u obuci za terorističke aktivnosti ili na bilo koji način primaju upute od druge osobe, uključujući sticanje znanja ili praktičnih vještina, za izradu ili upotrebu eksploziva, vatrenog ili drugog oružja ili štetnih ili opasnih stvari, ili o drugim posebnim metodama ili tehnikama, u svrhu počinjenja ili doprinosa počinjenju nekog od krivičnih djela u vezi sa obukom za terorizam. Propisana kazna za ovo djelo je kazna zatvora od najmanje tri godine.

Dopunama se dodaje Član 202e. koji inkriminira i čin putovanja i boravka u drugoj državi u svrhu terorističkih aktivnosti, na način da će svi pojedinci koji putuju u svrhu terorizma, a državljeni su BiH, ili u slučaju da nisu državljeni BiH ali putuju u svrhu terorizma s teritorije BiH u državu koja nije njihova matična ili rezidentna država, obuhvaćeni ovim krivičnim djelom. Osim toga, kriminalizira se i „finansiranje putovanja u inostranstvo u terorističke svrhe“, pri čemu je krivično djelo izvršeno „pružanjem ili prikupljanjem“ sredstava koja su u cijelosti ili djelimično omogućila bilo kojoj osobi da izvrši krivično djelo putovanja u inostranstvo radi terorizma. Također, inkriminira se i svako djelo omogućavanja, olakšavanja ili pomaganja drugim osobama putovanje ili boravak u drugoj državi radi počinjenja ili doprinosa počinjenju nekog od krivičnih djela propisanih u stavu 1. ovog člana. Propisana kazna za ovo djelo je kazna zatvora od najmanje pet godina.

Pored krivičnog djela javnog poticanja na terorističke aktivnosti koje je i do sada bilo propisano Članom 202a. Krivičnog zakona i koje obuhvaća, između ostalog, poticanje ili širenje poruka putem interneta, radi dobijanja potpore za terorizam ili ozbiljnog zastrašivanja stanovnika, prema EU direktivi potrebno je i dodatno kriminaliziranje i drugih aktivnosti kojima se vrši zloupotreba

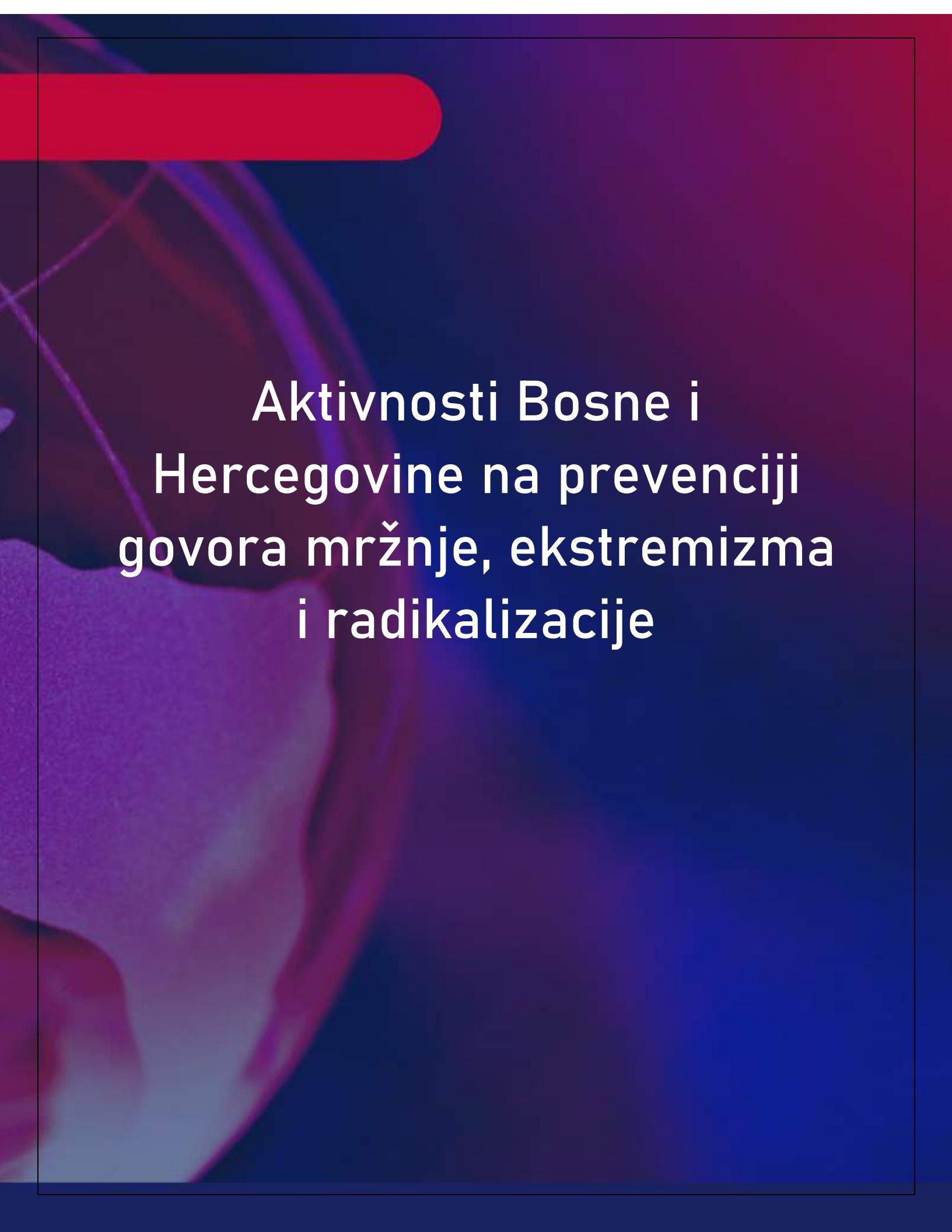
²¹ Krivični zakon Bosne i Hercegovine, „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018, dostupan na: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni_zakon_BiH.pdf , [Pristupljeno: 18. marta 2021.]

informacijskih tehnologija, interneta i društvenih mreža u terorističke svrhe. Osim toga, Direktivom EU ističe se da je djelotvoran način suzbijanja terorizma na internetu uklanjanje nedozvoljenog sadržaja na samom izvoru. U Prijedlogu se, u skladu s tim, predlaže uvođenje novog Člana u Krivični zakon, 202f.- „Zloupotreba informacijskih tehnologija, interneta i društvenih mreža u svrhe terorizma“, kojim se propisuje da će se ko proizvodi, nudi dostupno, distribuira ili na drugi način prenosi, pribavlja ili posjeduje radi distribuiranja u svrhe terorizma, digitalni sadržaj kojim se veliča bilo koji oblik terorizma ili koji je pogodan potaknuti druge na počinjenje nekog od taksativno navedenih krivičnih djela u vezi sa terorizmom, kaznit će se kaznom zatvora najmanje tri godine. Pored toga, propisano je da će se uređaji, kompjuterski programi i digitalni sadržaj ovog sadržaja oduzeti, odnosno tražit će se blokiranje ili uklanjanje digitalnog sadržaja sa servera, društvenih mreža i interneta.

Na kraju, predlaže se uvođenje novog člana 202g. pod nazivom „Počinjenje krivičnih djela krivotvorena isprava i krivičnih djela protiv imovine u svrhu terorističkih aktivnosti“, kojim se propisuje kazna zatvora najmanje tri godine za ovo krivično djelo.

S druge strane, aktivnosti grupe i pojedinaca koji promoviraju fašističku ideologiju postaju česta pojava i izazivaju strah i nesigurnost, naročito kod preživjelih i članova porodica žrtava ratnih zločina i zločina genocida koji je počinjen na prostoru istočne BiH, tačnije u Srebrenici. Nažalost u BiH trenutno ne postoji pravni način za krivično gonjenje fašističkih i neofašističkih organizacija, ali ipak postoji način za pokretanje i podizanje prijava kod tužilaštava u BiH. To ilustruje i primjer iz decembra 2020. godine kada je Tužilaštvo BiH podiglo optužnicu protiv pripadnika Ravnogorskog pokreta zbog izazivanja rasne, nacionalne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti u Višegradu 2019. godine.²²

²² Podignuta optužnica zbog četničkih skupova u Višegradu; Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30993605.html>, [Pristupljeno: 20. marta 2021.]

Aktivnosti Bosne i Hercegovine na prevenciji govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije

Stabilno sigurnosno okruženje zahtjeva jednake sigurnosne uvjete u Bosni i Hercegovini, a što naravno implicira rješavanje problema na polju borbe protiv terorizma i drugih oblika kriminala povezanih sa terorizmom, kao jednog od temeljnih uvjeta pridruživanja Bosne i Hercegovine Europskoj uniji i NATO-u. Stoga je izrada Strategije za prevenciju i borbu protiv terorizma od velike važnosti za BiH, njome se želi pokrenuti promjene koje će dugoročno riješiti pitanje borbe protiv terorizma, ali ova Strategija je i instrument kojim se postavlja okvir za prijenos i primjenu europskih standarda i propisa o antiterorizmu u ustavno - pravni sistem Bosne i Hercegovine.

Međutim, Strategija za prevenciju i borbu protiv terorizma, zvanično je istekla krajem 2020. godine, za Državnu strategiju za prevenciju i borbu protiv terorizma nije sačinjen zbirni izvještaj, niti je usvojena procjena njene provedbe. Jedini izvještaj o provedbi Strategije odnosno Akcionog plana dostavljen je prošle godine za 2019. godinu, a za ostale godine izvještaji nisu urađeni. Ovaj izvještaj potvrđio je da, uprkos ostvarenom napretku BiH u borbi i prevenciji terorizma, neki od važnih ciljeva iz Strategije nisu ostvareni do kraja njenog trajanja. Oni se u najvećem dijelu odnose na nedovoljan rad na prevenciji terorizma, izostanku prevencije radikalizacije na internetu i neizdvajaju novca iz budžeta za provedbu aktivnosti. U dokumentu, najčešće se navode podaci o edukacijama koje su pojedine institucije i agencije organizirale ili čiji su bile učesnici, kao i spisak donatora koji su finansirali brojne aktivnosti. Za provedbu Strategije se ne izdvaja novac iz državnog budžeta. Također, Strategiju je izradila radna grupa iz koje su uglavnom bila izostavljena ministarstva i organizacije iz takozvanog stuba prevencije.²³

Ministarstvo sigurnosti BiH i Međunarodna organizacija za migracije (IOM) provode projekat jačanja institucionalnih kapaciteta za referentni mehanizam za prevenciju nasilnog ekstremizma. Pomenuti projekat vrijedan je milion norveških kruna i finansiran je od ambasade Kraljevine Norveške. Osnovni cilj ovog projekta je u skladu sa Strategijom BiH za prevenciju i borbu protiv terorizma 2015-2020. Ministarstvo sigurnosti BiH predstavlja ključnu partnersku instituciju na državnom nivou, pored Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, Ministarstva unutrašnjih poslova FBiH i kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova, Policije Brčko Distrikta i drugih lokalnih aktera.

Takođe, IOM u BiH provodi projekat pod nazivom „Uspostavljanje održivog pristupa za prevenciju nasilnog ekstremizma na Zapadnom Balkanu“ kojeg i implementira, a finansira ga Vlada Ujedinjenog Kraljevstva.

U okviru ovog projekta potpisivan je Memorandum o razumijevanju i saradnji između Međunarodnih organizacija za migracije (IOM BiH) i Policija Brčko distrikta Bosne i Hercegovine. Memorandum je nastao kao rezultat saradnje koja traje od 2018. godine u okviru projekta

²³ N. Kuloglija, 2021, detektor.ba, BiH jedina u regionu bez važeće strategije za borbu protiv terorizma; Dostupno na: <https://detektor.ba/2021/01/20/bih-jedina-u-regionu-bez-vazeće-strategije-za-borbu-protiv-terorizma/> [Pristupljeno:18. marta 2021.]

„Uspostavljanje održivog pristupa za prevenciju nasilnog ekstremizma na Zapadnom Balkanu“²⁴ koji sprovodi Međunarodna organizacija za migracije i finansiran je od Vlade Ujedinjenog Kraljevstva. Ova saradnja obuhvata rad na jačanju institucionalnih kapaciteta i koordinacijama u prevenciji nasilnog ekstremizma i kreiranje odgovora na migrantsku situaciju u Bosni i Hercegovini, uzimajući u obzir nadležnosti Policije Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.

Također, kao dio projekta „Roditelji za bolje sutra“²⁵ na kojem su radili roditelji iz Maoče i Gornjeg Rahića, održan je okrugli sto na temu „Prevencija nasilnog ekstremizma i radikalizma“, kojem su prisustvovali roditelji. Ova aktivnost dio je projekta „Podrška mladima u lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini“ kojeg implementira IOM, a podržava USAID, Vlada Velike Britanije i ambasada Republike Italije u BiH.

Kako je i poznato, Vijeće za štampu u Bosni i Hercegovini, u suradnji s urednicima i odgovornim predstavnicima medija, relevantnim institucijama te građanima kontinuirano doprinosi reduciraju s krajnjom tendencijom suzbijanja govora mržnje u javnom prostoru i diskursu provodeći kampanju realiziralo kampanju „Stop! Govor mržnje“²⁶. Cilj projekta jeste praćenje i sprječavanje širenja govora mržnje u komentarima posjetilaca Internet portala, što je jedan od gorućih problema sa kojim se susreću online mediji u BiH.

Saradnja sa civilnim društvom na prevenciji i suprotstavljanju nasilnom ekstremizmu i radikalizacije koji vode ka terorizmu²⁷ (P/CVERLT) je u najboljem interesu vlada, zato što su akteri civilnog društva obično bolje pozicionirani, kredibilniji, sa više znanja i iskustva u radu sa specifičnim grupama i u stanju su da identificiraju i rade na otklonu nepravdi koji pojedince mogu potaknuti na VERLT. Važnost primjene pristupa koji uključuje sve dijelove društva u prevenciji VERLT-a se, međutim, često bolje shvata u teoriji nego u praksi. U mnogim državama su ideje sigurnosti, koje u sebi sadrže i ulogu nevladinih aktera, još uvijek nove i neisprobane. Potreba za pravim partnerstvom između civilnog društva i vlade možda se i shvata, ali ju je teško operacionalizirati. Kako bi se lokalne vlasti mogle uključiti u rad sa civilnim društvom, vlade moraju napraviti prostor i pružiti podršku lokalnim organizacijama i inicijativama da se razvijaju, te poslati snažnu poruku da vlade vrednuju ulogu koju pojedinci, zajednice i civilno društvo mogu

²⁴ Signing of the Memorandum of Understanding and Cooperation between the International Organization for Migration (IOM BiH) and the Police of the Brčko District of Bosnia and Herzegovina, Dostupno na: <https://bih.iom.int/pbn/signing-memorandum-understanding-and-cooperation-between-international-organization-migration>, [Pristupljeno: 19. marta 2021.]

²⁵ The round table on “Prevention of violent extremism and radicalism” was held in Orašje, Dostupno na: <https://bih.iom.int/pbn/round-table-“prevention-violent-extremism-and-radicalism”-was-held-orašje>, [Pristupljeno, 19. marta 2021.]

²⁶ "STOP! Govor mržnje" Vijeće za štampu i online medije u BiH; Dostupno na: <https://www.vzs.ba/kampanje/stop-govor-mrznje/>, [Pristupljeno: 19. marta 2021.]

²⁷ Vodič za Jugoistočnu Evropu, Uloga civilnog društva u prevenciji i suprotstavljanju nasilnom ekstremizmu i radikalizacijikoji vode ka terorizmu, Dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/5/0/413573_0.pdf, [Pristupljeno:22. marta 2021.]

odigrati u jačanju sigurnosti. Govoreći o tome koliko se radi na prevenciji govora mržnje poražavajuća je činjenica da je gotovo sve spalo na teret civinog društva i projekte koje sprovode nevladine organizacije. S obzirom na tu okolnost, dalo bi se reći kako se na nivou države malo radi na prevenciji govora mržnje.

Koliko je važna uloga NVO-a u prevenciji govora mržnje vidljiva je kroz projekte koje oni sprovode, odnosno da su NVO u BiH uradili najveći broj projekata na prevenciji govora mržnje i ekstremizma. Jedan od projekata koji trenutno sprovodi Global Analitika jeste Suzbijanje govora mržnje kroz osnaživanje mladih²⁸ ("Suppressing Hate Speech Through Empowerment of Youth"). Projekat je finansiran od strane Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Nizozemske u BiH kao dio MATRA (Društvena transformacija) programa i sprovode ga partnerske organizacije Inicijativa mladih za ljudska prava u BiH i Global Analitika.

Primarna ciljna skupina ovog projekta su mladi u Bosni i Hercegovini, s potencijalom i spremnošću za pozitivne društvene promjene. Projekt je usmjeren na mlađe novinare, studente novinarstva i društvenih znanosti, koji nemaju ili imaju nisku razinu iskustva u istraživačkom novinarstvu, srednjoškolce i nastavnike, omladinske radnike i omladinske nevladine organizacije. Kroz ovaj projekt učesnici imaju mogućnost povećati svoje znanje i kapacitete u medijskoj pismenosti i biti obučeni za suzbijanje govora mržnje, lažnih vijesti i diskriminacije, istovremeno promičući slobodu izražavanja u svojim zajednicama, radnim mjestima i medijima.

Također, #PratiOnlinePrepoznajOdmah online je platforma koja je pokrenuta u okviru projekata „Jačanje civilnog društva u Bosni i Hercegovini da prepozna i prati online prijetnje na društvenim medijima“, a taj projekat trebao bi doprinijeti edukaciji 80 mladih ljudi iz BiH da prepoznaju govor mržnje. Dio je to projekta kojeg implementira nevladina organizacija „Ja bih u EU“ i Centar za sigurnosne studije BiH, a financira Evropska unija.

Primarna ciljna skupina ovog projekta su mladi u Bosni i Hercegovini, s potencijalom i spremnošću za pozitivne društvene promjene. Projekt je usmjeren na mlađe novinare, studente novinarstva i društvenih znanosti, koji nemaju ili imaju nisku razinu iskustva u istraživačkom novinarstvu, srednjoškolce i nastavnike, omladinske radnike i omladinske nevladine organizacije. Kroz ovaj projekt učesnici će povećati svoje znanje i kapacitete u medijskoj pismenosti i bit će obučeni za suzbijanje govora mržnje, lažnih vijesti i diskriminacije, istovremeno promičući slobodu izražavanja u svojim zajednicama, radnim mjestima i medijima.

Međutim, projekte ove vrste ne finansira država BiH, uglavnom su finansirani od strane stranih donatora, te na nivou države nema jedinstvenih mjera i stavova. Saradnja sa civilnim društvom u borbi protiv nasilnog estremizma i radikalizacije je u najboljem interesu države, zato što su

²⁸ Global Analitika, Borba protiv govora mržnje počinje i od nas samih, Dostupno na: <http://globalanalitika.com/borba-protiv-govora-mrznje-pocinje-i-od-nas-samih/>, [Pristupljeno:19. marta 2021.]

akteri civilnog društva obično bolje pozicionirani, kredibilniji, sa više znanja i iskustva u radu sa specifičnim grupama i u stanju su da identificiraju i rade na uočavanju problema koji pojedincima mogu potaknuti na radikalne poteza. Važnost primjene pristupa koji uključuje sve dijelove društva u prevenciji nasilnog ekstremizma se često bolje shvata u teoriji nego u praksi.

Pokretači i nosioci radikalizacije i (religijskog i desničarskog) ekstremizma u BiH

S obzirom na uzroke, način sprovedbe i posljedice, nasilni ekstremizam je složen fenomen i danas predstavlja izazov koji zahtijeva napore svih nas, pogotovo aktera uključenih u odgoj i obrazovanje djece. Važno je istaknuti da bez obzira na bilo kakve navodne motivacije, nasilni ekstremizam nema mesta u bilo kojem društvu, a obrazovne i odgojne ustanove su dužne uticati na razvijanje pozitivnih osobina i vrijednosti kod djece još u ranom dobu, tačnije svjetonazora koji će počivati na poštivanju ljudskog života kao najveće vrijednosti.

Govoreći o faktorima i pokretačima radikalizacije i ekstremizma, generalno se može reći da su oni raznovrsni i da se mogu podijeliti na "push" i "pull", demografske, socio-ekonomske, političke, psihosocijalne, itd. Svakako trebalo bi imati na umu da oni nikada ne djeluju izolovano, nego se radi o kombinaciji različitih faktora koji mogu biti podloga za pojedince da budu pokretači i nosioci radikalizacije.

“Uvidom u različite literature koje opisuju faktore oni se dijele na ‘push’ i ‘pull’, odnosno faktore podsticanja i privlače pojedince ka ekstremističkim ideologijama i grupama, koji se suzbijaju efektivnim preventivnim djelovanjem. Osim utkanog osjećaja nepravde i raširene socijalne isključenosti, nezaposlenost i nedostatak prilika kao faktori koji podstiču podložnost, prepoznali smo i govor mržnje kao novo motivaciono sredstvo radikalizacije.”²⁹

Odbijajući (push) faktori „tjeraju“ pojedince u ekstremizam, stvaraju uslove za širenje i privlačnost nasilnog ekstremizma. To su razne uskraćenosti, nesreće, gubici, nepravde koje radikalizatori eksplatišu. Ovi faktori obuhvataju: marginalizaciju, nejednakost, diskriminaciju, socijalnu isključenost, proganjanje, ograničeni pristup kvalitetnom obrazovanju, nezaposlenost, osjećaj nepravde zbog ekonomske i političke isključenosti, uskraćivanje prava i građanskih sloboda, egzistencijalne prijetnje, pitanja identiteta, potrebu za snažnim liderom, kulturnu dominaciju/ugnjjetavanje, nesigurnost i druge sredinske, historijske i socioekonomske nepravde ili samo percepciju osobe da su nepravde učinjene. Među ovim faktorima, osjećaj uskraćenosti i doživljene nepravde je ključan za proces radikalizacije i ekstremisti se oslanjaju na njega.³⁰

Privlačeći (pull) faktori čine ekstremizam privlačnim kao, na primjer, postojanje dobro organizovanih nasilnih ekstremističkih grupa sa primamljivim diskursima i efikasnim programima. Ovdje spadaju i lični dobici koje članstvo u ekstremističkoj grupi obećava kroz manipulativne narative i taktike regrutacije. Ovi faktori uključuju: društveni status, poštovanje vršnjaka, samopouzdanje, perspektivu postizanja slave, lično osnaživanje, osjećaj pripadnosti, lične odnose, harizmatičnog regrutera, privlačnog lidera, podržavajuću socijalnu mrežu, osvetu za

²⁹ Mladi najranjivija grupa za širenje nasilnog ekstremizma, Agović A.;Dostupno na:
<http://forum10.org.rs/page61.html>

³⁰ Za zajednice otporne na radikalizaciju i nasilni ekstremizam!, Dostupno na: <http://media.cgo-cce.org/2019/06/Za-zajednice-otporne-na-radikalizaciju-i-nasilni-ekstremizam.pdf>

učinjene ili percipirane nepravde, duhovno ispunjenje, prihode i/ili zaposlenje, avanturu, slobodu i slično.³¹

Slučajevi radikalizacije i odlaska državljana BiH na strana ratišta su pokazali kroz sudske presude, da su postojale osobe pokretači radikalizacije, posebno kada se radi o vjerskoj radikalizaciji. U BiH su zabilježeni slučajevi radikalizacije na religijskoj osnovi kod sve tri većinske religije (Islam, Katolicizam i Pravoslavlje). Prema dostupnim podacima iz Ministarstva sigurnosti BiH u 2019. godini procjenjuje se da na teritoriji Sirije i Iraka boravi 81 punoljetni državljanin Bosne i Hercegovine (39 muškaraca i 42 žena). Riječ je o ukupnom broju bosanskohercegovačkih državljana koji se nalaze u svim regijama Sirije (kampovi, zatvori, kao i druga područja u Siriji i Iraku). Smatra se da je na sirijsko/iračkom ratištu život izgubio 101 državljanin BiH od čega 11 žena.³²

Protiv osam muškaraca koji su se vratili u 2019. godini trenutno se vodi sudski proces (jedan povratnik je nepravomočno osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 4 godine).

Jedan broj državljana BiH osim na sirijskom/iračkom ratištu, učestvovao je i u borbenim aktivnostima na ratištu u Ukrajini. Na ukrajinskom ratištu se od 2014. godine pa do danas, borilo ukupno 11 državljanina BiH. Državljanini BiH, uključeni u ratna dejstva na području Ukrajine, ne pripadaju ekstremno desničarskim strukturama. Trenutno se na ukrajinskom ratištu nalazi 1 državljanin Bosne i Hercegovine. Tokom 2019. godine nisu zabilježeni novi odlasci naših državljanina na to područje. Pravosudni organi u BiH su do sada protiv jednog lica/povratnika podigli optužnicu pred Sudom BiH, zbog učešća na ukrajinskom ratištu.

Jedan od bitnih segmenata u prevenciji navedenog problema je preuzimanje konkretnih mjera od strane agencija za sprovođenje zakona, prema ovim licima u skladu sa indiciranim nivom prijetnje.

Kao izdvojene primjere navest ćemo završene, odnosno pravosnažne presude koje se tiču odlaska državljana Bosne i Hercegovine u Siriju, a to su;

- **Fatih Hasanović, gdje je Hasanović pravosnažno osuđen na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine zbog pridruživanja „Islamskoj državi Iraka i Levanta“.**
- **Senad Koštić je pravosnažno presuđen na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine zbog pridruživanja „Islamskoj državi Iraka i Levanta“ u Siriji.**
- **Fikret Hadžić pravosnažno je presuđen na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine zbog odlaska na ratište u Siriji.**

³¹ Za zajednice otporne na radikalizaciju i nasilni ekstremizam!, Dostupno na: <http://media.cgo-cce.org/2019/06/Za-zajednice-otporne-na-radikalizaciju-i-nasilni-ekstremizam.pdf>

³² Ministarstvo sigurnosti BiH, Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini u 2018. i 2019. godinu, Dostupno na: <http://msb.gov.ba/PDF/250220211.pdf>, [Pristupljeno: 23. marta 2021.]

- **Mirel Karajić pravosnažno je osuđen na godinu dana zatvora zbog protivzakonitog formiranja i pridruživanja stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama.**
- **Almir Džinić pravosnažno je presuđen na godinu dana zatvora zbog pridruživanja „ISIL-u“.**
- **Nedžad Mujić pravosnažno je presuđen na jednu godinu zatvora zbog odlaska u Siriju i učestvovanja u aktivnostima „Islamske države“ (IDIL/ISIL).**
- **Nermin Šabić pravosnažno je presuđen na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine. Optužnica Šabića tereti da je pokušao otploviti u Siriju i priključiti se „Islamskoj državi“.**
- **Mehmed Tutmić presuđen je na kaznu zatvora u trajanju od četiri godine zbog organizovanja terorističke grupe i učestvovanja na stranim ratištima Sirije i Iraka.**
- **Munib Ahmetspahić osuđen je na tri godine zatvora. Presuđen je za ratovanje u Siriji, nakon što je prihvatio sporazum o priznanju krivice koji je potpisao sa Tužilaštvom BiH.**

Kada je riječ o odlascima na ratište u Ukrajinu, Gavrilo Stević je prva i do sada jedina osoba iz Bosne i Hercegovine koja je optužena za odlazak u Ukrajinu te pridruživanje stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama. Optužnica tereti Stevića da se u ljetu 2014. godine, u ukrajinskoj regiji Lugansk, pridružio paravojnoj jedinici „Jovan Šević“, pri čemu je zadužio oružje i uniformu te naredna dva mjeseca obavljao različite aktivnosti. Prvostepenom presudom Suda BiH od 10.3.2020. godine optuženi Gavrilo Stević oslobođen je optužbe da je počinio krivično djelo protuzakonito formiranje i pridruživanje stranim paravojnim ili parapolicijskim formacijama iz člana 162b. stav (2) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine³³.

Kao primjer svakako ćemo spomenuti i postrojavanje četnika u Višegradu³⁴, oko 200 četnika okupilo se 10. marta u Višegradu da oda počast četničkom vođi iz Drugog svjetskog rata Draži Mihailoviću uz gusle i prijeteće stihove „Biće opet pakao i krvava Drina, evo idu četnici sa srpskih planina“. Tužilac Odjela III Tužilaštva Bosne i Hercegovine podigao je optužnicu protiv: Sladojević Dušana, zvanog "Krvce" i "Čiča", rođenog 1957. godine u Ključu, Aleksić Slavka, zvanog "Vojvoda", rođenog 1956. godine u Bileći, Lečić Riste, rođenog 1963. godine u Trebinju. Optuženi se terete da su dana 10.03.2019. godine sudjelovali na okupljanju u organizaciji "Ravnogorskog pokreta otadžbine Srpske" Višegrad, na Trgu palih boraca u Višegradu, te kasnije na lokalitetu Dobrungske rijeke, poznatom kao "Draževina". Tužilaštvo BiH podiglo je optužnicu protiv pripadnika "Ravnogorskog pokreta" zbog izazivanja rasne, nacionalne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti među

³³ Sud BiH, Presude Suda BiH, Potvrđena prvostepena presuda u predmetu Gavrilo Stević, Dostupno na: <http://www.sudbih.gov.ba/vijest/potvrena-prvostepena-presuda-u-predmetu-gavrilo-stevi-21440> , [Pristupljeno: 22.marta.2021]

³⁴ Podignuta optužnica zbog četničkih skupova u Višegradu Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30993605.html> , [Pristupljeno: 22.marta.2021]

konstitutivnim narodima i ostalima iz člana 145a. Krivičnog zakona BiH u Višegradu 2019. godine, te je ista proslijeđena Sudu BiH.³⁵

Takođe i u Bileći je održan skup sa četničkom ikonografijom i postrojavanjem na vojni način, povodom obilježavanja 73 godine od smrti komandanta Jugoslovenske vojske u otadžbini Dragoljuba Draže Mihailovića. Tim povodom postrojili su se poštovaoci Ravnogorskog pokreta i služen je pomen kod spomenika đeneralu Mihailoviću.³⁶

Sve četničko-ravnogorske organizacije, njih 16 legalno djeluju na području Bosne i Hercegovine. Sve su prijavljene u RS-u, a njihov legalitet proizlazi iz rješenja sudova u RS-u. Pokreti i organizacije iz Rusije kao što su Noćni vukovi i Srbska čast agresivno promoviraju ruski nacionalizam, osnivaju paravojne organizacije koje u sprezi sa lokalnim desničarskim organizacijama kao što su Četnički ravnogorski pokreti, Srpski narodni pokret-lzbor je naš, vrše zastrašivanja povratnika, veličaju ratne zločince, a posebno su uporni u sprovođenju anti NATO kampanja.³⁷

Karakteristika BiH je da su se u periodu ratnih dešavanja 90-ih godina na prostoru BiH borili i strani ratnici iz mnogih država, među njima i strani ratnici iz Rusije, od koji je prema podacima Vlade RS u redovima Vojske RS od 1992. do 1995. godine ratovalo je oko 700 ruskih državljanina, a 37 je poginulo.³⁸ Od toga perioda obilježavaju se dani ruskih dobrovoljaca na prostoru entiteta Republika Srpska, te su uspostavljene veze sa ruskim desničarskim organizacijama.

Tako su i pripadnici Moto-kluba „Noćni vukovi“ iz Rusije 2018. godine su dolazili automobilima u BiH, oko 20-ak pripadnika došlo u BiH preko Graničnog prijelaza Pavlovića most. Posjetili su pravoslavni manastir Sv. Petke u Bijeljini, te nastavili put kroz Republiku Srpsku obilaskom manastira šireći, kako kažu, na taj način „srpsko-rusko prijateljstvo“. Entitetski predsjednik Milorad Dodik je 9. januara, na Dan Republike Srpske, koji je osporio Ustavni sud BiH, Ordenom časti sa zlatnim zracima odlikovao osnivača i predsjednika Moto-kluba „Noćni vukovi“, Aleksandra Sergejeviča Zaldastanova³⁹. Orden mu je dodijeljen „za naročito isticanje u afirmaciji ljudskih prava, toleranciji među ljudima i narodima, vladavini prava i sloboda, kao i jačanje prijateljskih odnosa između Republike Srpske i Ruske Federacije“. Treba i spomenuti da je

³⁵ PODIGNUTA OPTUŽNICA ZBOG IZAZIVANJA RASNE, NACIONALNE ILI VJERSKE MRŽNJE I NETRPELJIVOSTI U VIŠEGRADU 2019. GODINE; Dostupno na: <http://www.tuzilastvobih.gov.ba/index.php?id=4708&jezik=b>, [Pristupljeno: 22.marta.2021]

³⁶ U Bileći postrojeni četnici povodom 73 godine od smrti Čića Draže; Dostupno na: <https://trebinjelive.info/2019/07/17/u-bileci-postrojeni-cetnici-povodom-73-godine-od-smrti-cica-draze/>, [Pristupljeno: 22.marta.2021]

³⁷ Četničke i desničarske organizacije u službi ruske politike u BiH; Dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/metromahala/teme/cetnicke-i-desnicarske-organizacije-u-službi-ruske-politike-u-bih/388098>, [Pristupljeno: 22.marta.2021]

³⁸ Ruskim dobrovoljcima počasti, žrtvama u Višegradu ni spomen ploča; Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/31199818.html>, [Pristupljeno: 13.april.2021]

³⁹ PUTINOVI NOĆNI VUKOVI : Za Obamu teroristi, za Dodika humanisti!; Dostupno na: <https://zurnal.info/novost/20922/za-obamu-teroristi-za-dodika-humanisti>, [Pristupljeno: 22.marta.2021]

Zaldastanov od 2014. godine na crnoj listi SAD-a zbog, svojih veza i aktivnosti sa separatistima u Ukrajini.

Organizacije „Srbska čast“ iz Niša ima ogrank u Republici Srpskoj, te su česti gosti Banja Luke, obično kada je riječ o važnim datumima za pomenuti entitet. Njihove pojačane aktivnosti u BiH došle su i na radar sigurnosnih službi. Pojedini zvaničnici i mediji okarakterisali su ovu organizaciju kao paravoju, dok njeni predstavnici u Republici Srpskoj tvrde da se bave humanitarnim radom. Iako se predstavljaju kao humanitarna organizacija, kao takva nije nigdje registrovana. Tragom informacija došli smo do podatka da je organizacija „Srbska čast“ povezana sa „Noćnim vukovima“, ruskim udruženjem bikera bliskim predsjedniku Rusije Vladimiru Putinu, koje je na crnoj listi SAD zbog terorističkih akcija u Ukrajini.⁴⁰

Nažalost, ništa manje huliganizam i određena ekstremna ponašanja nisu zaobišla ni sport i sportska dešavanja. Pored svih kriminalnih radnji koje pogađaju sva područja, u manjoj ili vrećuj mjeri, huliganizam i nasilje koje ga prati dodatno negativno utiču na sigurnosnu situaciju u Mostaru, posebno kada se tome doda ratna prošlost i još uvijek prisutne posljedice. U Mostaru je zabilježen i veći broj nasilnih napada na pojedince, kao i grupnog nasilja. Posebno je na pojedinim utakmicama neumjesno zvučalo kada su pripadnici navijačke grupe „Ultrasi“ veličali presuđene ratne zločince i kada su uzvikivali provokativne parole o genocidu u Srebrenici. Takve neumjesne i uvredljive poruke su također upućivali preko društvenih mreža i nekih medija, u nekim slučajevima čak i maloljetni „navijači“, što su sve klasični primjeri govora mržnje. Dalje, riječ je o grupi koja je prije nekoliko godina na stadionu pod Bijelim brijegom izviđala himnu BiH tokom utakmice mlade fudbalske reprezentacije BiH. Tada su uz nacistički pozdrav priložili i zastavu na kojoj su amblemi nekadašnje ustaške Nezavisne Države Hrvatske (NDH) te amblem ukrajinskog neofašističkog militantnog pokreta „Azov“. Mađutim, takvom ponašanju i huliganizmu nije došao kraj, nedavno su se na meti direktnog napada huliganske grupe Ultras, našli građani Mostara i njihova imovina.⁴¹

Pripadnici huliganskih grupa pripadaju specifičnoj subkulturi koja stoji iza različitih akata namjernog, organizovanog, strukturiranog i smišljenog nasilja, često navijačke grupe preuzimaju elemente drugih grupacija i ugrađuju ih u sopstveni identitet.

Govor mržnje koji se izražava u oblicima pisanja tekstova, poruka na portalima, medijskih saopštenja i svakodnevnom govoru, prisutan je u svijetu, ali je u značajnoj mjeri prisutan i u Bosni i Hercegovini, koji može dovesti i do samoradikalizacije. U BiH su rađena i istraživanja na temu govora mržnje, te i istraživanja tematike govora mržnje na internetu, a potom i govora mržnje kao novim motivacionim

⁴⁰ Tko sve stoji iza Srbske časti? 'Tako je bilo i 1991. Opasni su'; Dostupno na: <https://www.24sata.hr/news/tko-sve-stoji-iza-srbske-casti-tako-je-bilo-i-1991-opasni-su-567517>, [Pristupljeno: 22.marta.2021]

⁴¹ Divljanje Ultrasa u Mostaru: Godine terora bez kazne; Dostupno na: <https://www.istraga.ba/divljanje-ultrasa-u-mostaru-godine-terora-bez-kazne/>, [Pristupljeno: 27.april.2021]

faktorom radikalizacije. Takvo jedno istraživanje je pokazalo i specifičnost Bosne i Hercegovine te je dokazana teza da je moguće da govor mržnje postane novi faktor radikalizacije.⁴²

U proteklom periodu često i najgnusnija zlodjela poput genocida koja su počinjena propraćena su raširenom pojmom govora mržnje. Osobe koje su planirale masovna ubistva u holokaustu, Ruandi i Srebrenici širili su ideologije mržnje kako bi potaknule svoje sljedbenike da djeluju, da uplašene posmatrače pretvore u pasivne svjedočke, kao i da opravdaju svoje zločine.⁴³

- ⊕ **Karakteristika bosanskohercegovačkog društva je u tome da još uvijek osjećamo direktnе posljedice ratnih djelovanja i većina ljudi je zbog toga bila izložena nekoj vrsti traume u različitom stepenu, tako da ne možemo apriori za Bosnu i Hercegovinu reći da je ispoljavanje bilo kakvih radikalnih stavova pozitivno za naše društvo.**
- ⊕ Uvažavajući navedeno, te analizirajući istorijat nastanka radikalizma, kao i načine manifestiranja, uzroke i posljedice radikalizacije, autor je razvio vlastitu teoriju o ovoj pojavi. Naime, radikalizaciju možemo posmatrati i istraživati kroz dva odvojena pristupa, a to su:
 - ⊕ ***radikalizacija stanja*** (obuhvata medije, zajednice, grupe, društva, države, saveze) i
 - ⊕ ***radikalizacija pojedinca*** (samoradikalizacija, posredna radikalizacija, radikalizacija kao posljedica traume, online radikalizacija, govor mržnje kao uzročnik, itd.)
- ⊕ **Oba ova pristupa su aktuelna, kako u Bosni i Hercegovini, regionu zapadnog Balkana, tako i u svijetu, što je vidljivo svakodnevno kroz razvoj događaja na političkom, sigurnosnom, ekonomskom polju, te na polju (ne)poštivanja ljudskih prava. Istovremena zastupljenost i isprepletanost navedenih pristupa na definisanom političkom i geografskom području, može dodatno da usložni odnose i sigurnosnu situaciju, ovisno o vremenu i intenzitetu ispoljavanja efekata radikalizacije.**⁴⁴
- ⊕ **Iz svega navedenog da se primijetiti da su osobe koje su naklonjene ekstremizmu i radikalizaciji inspirisane i motivisani različitim "push" i "pull" faktorima, zbog čega u svojim idejama i porukama opravдавaju nasilni ekstremizam i čine te poruke privlačnijim iako one izlaze iz okvira koji se smatraju društveno prihvatljivim. Ovakve grupe ili pojedinci ne odbijaju nasilje kao način i sredstvo za ostvarenja političkih promjena, mada, prilikom javnog promovisanja svojih ubjedjenja, mogu izgledati nejasno i dvomisleno, pogotovo ukoliko su nedovoljno spremni za djelovanje.**

⁴² Mušić, Safet (2018). Govor mržnje kao novi motivacioni faktor radikalizacije. Naučna konferencija-Filozofski fakultet Tuzla.

⁴³ Fundamentals of Genocide and Mass Atrocity Prevention, <https://www.ushmm.org/m/pdfs/Fundamentals-of-Genocide-and-Mass-Atrocity-Prevention.pdf>.

⁴⁴ Mušić, Safet (2018). Govor mržnje kao novi motivacioni faktor radikalizacije. Naučna konferencija - Filozofski fakultet Tuzla.

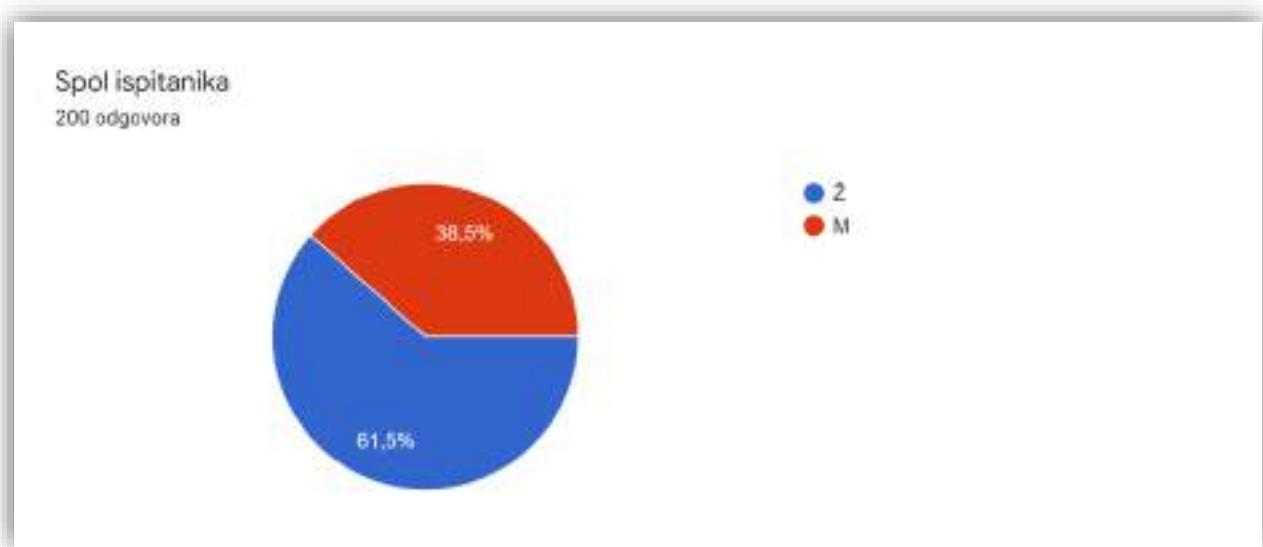
Rezultati istraživanja

U sklopu ovog rada izvršeno je i istraživanje metodom online anketiranja u kojem je učestvovalo 200 ispitanika mlađe životne dobi sa prostora cijele Bosne i Hercegovine. Veći dio ispitanika (oko 70%) pripada kategoriji aktivista iz nevladinog sektora. Anketiranje je provedeno u periodu od 01.02.2021. do 31.03.2021. godine sa pažljivo odabranom i prilagođenom listom anketnih pitanja.

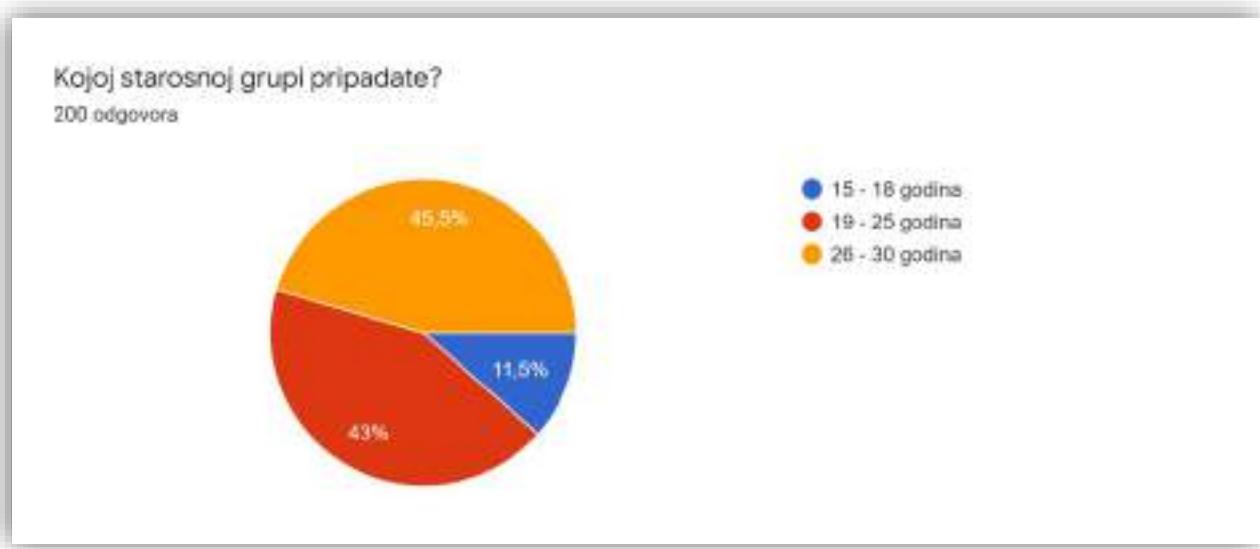
Na osnovu sprovedenog istraživanja, utvrđeno je da mladi u Bosni i Hercegovini u velikoj mjeri prepoznaju govor mržnje, ekstremizam i radikalizaciju kao negativne pojave, te da ne opravdavaju takve aktivnosti. Nešto manji procenat je onih koji se ne protive ovim pojavama, u smislu da u određenim situacijama navedene pojave iz nekih razloga mogu biti opravdane. U prilog tome ide i činjenica da je mnogo veći procenat mladih ljudi koji nisu ostvarili kontakt sa radikaliziranim grupama, što svakako umanjuje mogućnost potencijalne radikalizacije.

Mladi u najvećoj mjeri smatraju političare sa nacionalističkim stavovima glavnim krivcima za promicanje ekstremizma i radikalizacije, ali i vjerske i etno-nacionalističke organizacije. Vjerovatno razlog za ovakav stav je da mladi nastoje da u nekome imaju uzor, ili jednostavno da ih privlači osjećaj pripadnosti grupi, pa iz tih razloga najčešće budu nesvesno uvučeni u neku radikaliziranu ili ekstremnu grupu, a ponekada je to i iz potrebe da brane nešto svoje, odnosno da brane vjeru ili naciju.

Grafikon 1. Spol ispitanika

Rezultati istraživanja dobijeni su putem online ankete. Anketiranje je provedeno na uzorku od 200 ispitanika mlađe životne dobi. Od ukupnog broja anketiranih odgovorilo je 61,5% (123) osoba ženskog spola, 38,5% osoba muškog spola (77).

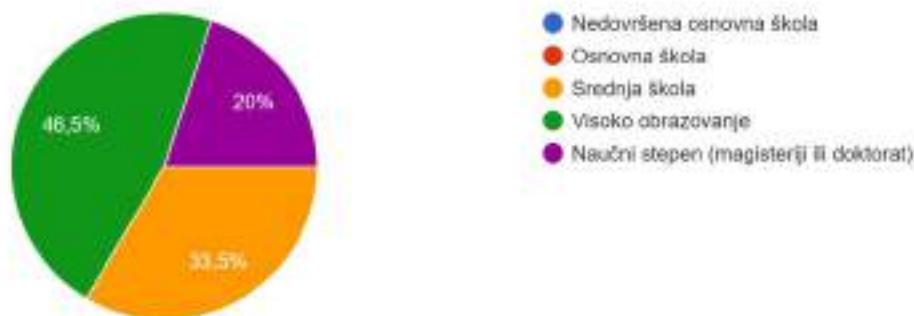

Grafikon 2. Starosna skupina

Anketni upitnik usmjeren je na mlađu populaciju, odnosno na mlade ljude starosti od 15-30 godina. Najveći broj ispitanika pripada starosnoj skupini od 26-30 godina 45,5% (91), starosna skupina od 19-25 godina 43% (86), dok je 11,5% (23) ispitanika koji pripadaju starosnoj skupini 15-18 godina.

Stepen obrazovanja

200 odgovora

Grafikon 3. Stepen obrazovanja

Kada govorimo o stepenu obrazovanja najveći procenat ispitanika je sa završenim visokim obrazovanjem 46,5% (93), tako da se može reći da je najveći broj ispitanika visoko obrazovan. Sa srednjoškolskim obrazovanjem anketirano je 33,5% (67), te oni koji imaju naučni stepen magisterij ili doktorat 20% (40) ispitanika.

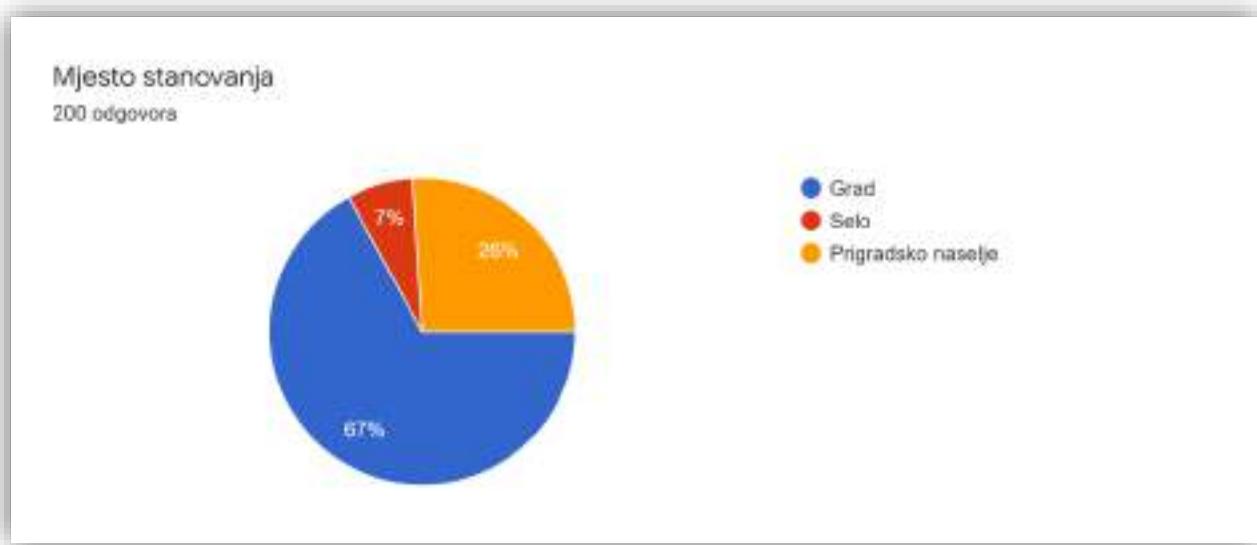
Da li ste zaposleni ?

200 odgovora

Grafikon 4. Zaposlenje

Govoreći o zaposlenosti najviši procenat anketiranih jeste da su zaposleni na puno radno vrijeme 40% (80), osim toga 34,5% (69) ispitanika je u procesu obrazovanja odnosno učenici ili studenti. 14% (28) ispitanika je nezaposleno ili u potrazi za poslom, 5,5% (11) anketiranih kažu da obavljaju honorarne poslove, 5% (10) ispitanih zaposleno je na pola radnog vremena, dok po 0,5% ili po jedan ispitanik su odgovorili da idu u školi odnosno da studira i radi praksu u isto vrijeme.

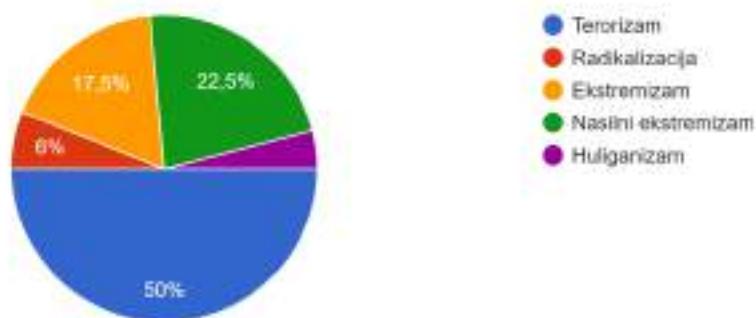

Grafikon 5. Mjesto stanovanja

Najveći procenat ispitanika koji su ispunili ovaj anketni upitnik odgovorili su da je mjesto njihovog stanovanja grad 67% (134), prigradsko naselje 26% (52) i 7% (14) ispitanih navode selo kao mjesto stanovanja.

Koji pojam po vama predstavlja najopasniju pojavu ?

200 odgovora

Grafikon 6. Pojam koji predstavlja najopasniju pojavu

Govoreći o tome koji pojam za mlade ljudi predstavlja najopasniju pojavu 50% (100) ispitanih naveli su da je to pojam terorizam. Nasilni ekstremizam 22,5% (42) je drugi na spisku kao opasna pojava kod mladih ljudi. Sljedeći pojmovi koje mladi ljudi smatraju za opasne su ekstremizam 17,5% (35), radikalizacija 6% (12) i huliganizam 4% (8). Odgovori ukazuju da mladi terorizam vide kao najopasniju pojavu, koji zapravo i proizilazi iz ostalih navedenih pojmove.

Da li smatrate da je ekstremizam, (ispoljavanje i širenje ekstremnih stavova), opasno po vašu zajednicu?

200 odgovora

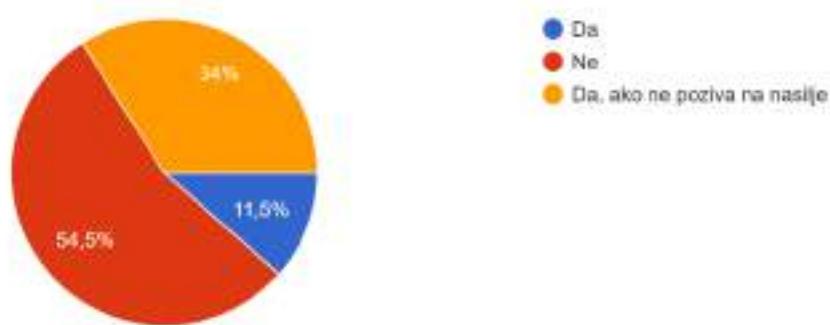

Grafikon 7. Da li je ispoljavanje ekstremizma opasno po zajednicu

Više od pola ispitanih u anketi 84% (168) naveli su da smatraju da je ispoljavanje i širenje ekstremizma opasno po zajednicu. 10% (20) ispitanih je navelo da ne smatraju opasnim ukoliko on nije usmjeren prema manjinama, dok 6% (12) ne smatra ispoljavanje i širenje ekstremizma opasnim po zajednicu. Ovi podaci ukazuju na to da su mladi ljudi svjesni koje su moguće posljedice po društvo i zajednicu, a koje može izazvati ekstremizam.

Da li podržavate radikalizaciju ako je odgovor na osjećaj ugroženosti?

200 odgovora

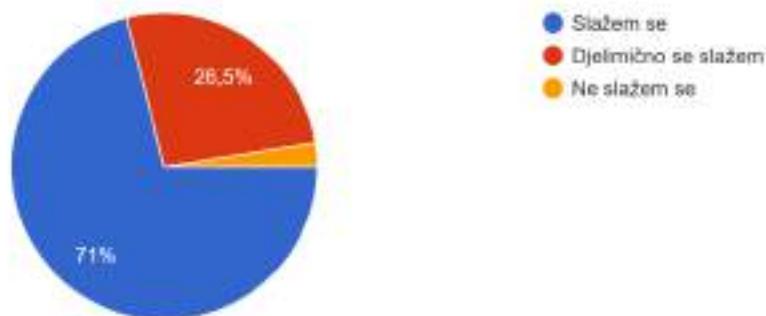

Grafikon 8. Da li podržavate radikalizaciju ako je odgovor na osjećaj ugroženosti

Cilj nam je također bio i provjeriti sa mladim ljudima da li podržavaju radikalizaciju ukoliko je ona odgovor na osjećaj ugroženosti, veliki procenat mlađih je odgovorilo sa ne 54,5% (109) što ukazuje na to da mladi ne podržavaju radikalizaciju bez obzira na okolnosti. 11,5% (23) ispitanih odgovorilo je da podržava, dok je 34% (68) anketiranih odgovorilo da podržava ukoliko ne poziva na nasilje, što ukazuje na potencijalni rizik da mladi pristupe nekoj radikaliziranoj grupi.

Govor mržnje može predstavljati dodatni faktor radikalizacije u našem društvu?

200 odgovora

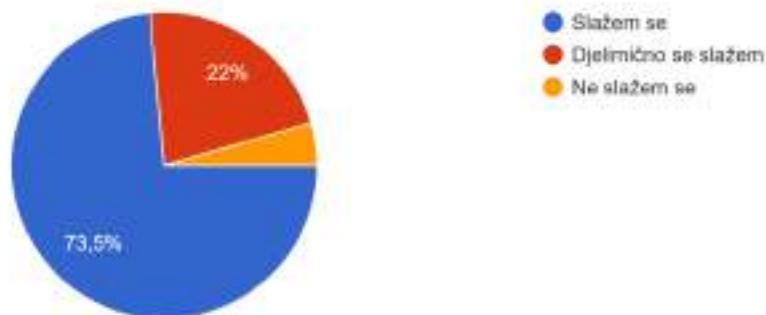

Grafikon 9. Govor mržnje može predstavljati dodatni faktor radikalizacije

Govor mržnje u velikoj mjeri doprinosi razvoju radikalizacije. Shodno tome, na pitanje da li govor mržnje može predstavljati dodatni faktor radikalizacije u našem društvu 71% (142) anketiranih odgovorilo je da se slaže, da može predstavljati dodatni faktor. 26,5% (53) ispitanih odgovorilo je da se djelimočno slaže, dok je 2,5% (5) ispitanika koji se ne slažu s navedenom tvrdnjom. Rezultati ukazuju na činjenicu da mladi uviđaju koliko je govor mržnje važan faktor u razvoju radikalizacije i da u velikoj mjeri doprinosi radikalizaciji.

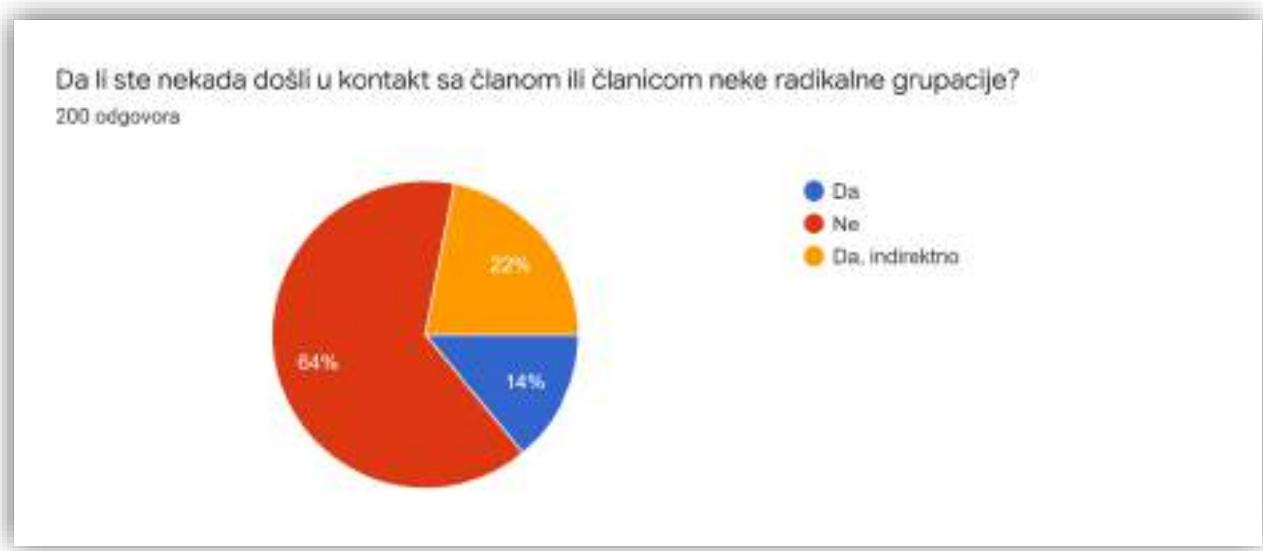
Govor mržnje podstiče nacionalnu i vjersku netoleranciju, što može biti jedan od motiva za prihvatanje radikalnih stavova.

200 odgovora

Grafikon 10. Govor mržnje podstiče nacionalnu i vjersku netoleranciju, kao motiv prihvatanja radikalnih stavova

Govor mržnje podstiče nacionalnu i vjersku netoleranciju, što može biti jedan od motiva za prihvatanje radikalnih stavova. Odgovor na tezu da govor mržnje podstiče nacionalnu i vjersku netoleranciju, a što može biti jedan od motiva za prihvatanje radikalnih stavova 73,5% (147) ispitanih odgovorilo je da se slaže, što potvrđuje navedenu tezu. 22% (44) odgovorilo je da se djelimično slaže, a 4,5% (9) ispitanih navelo je da se ne slaže s navedenom tezom.

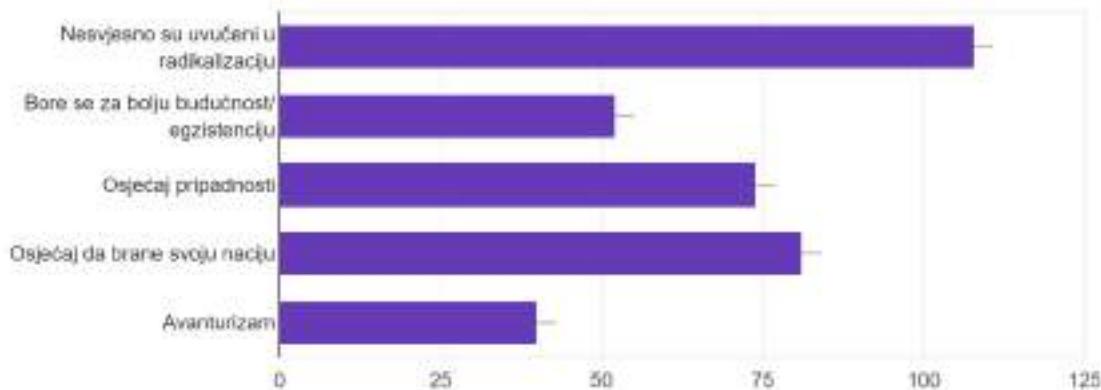

Grafikon 11. Kontakt s članom ili članicom neke radikalne organizacije

Više od polovine ispitanih 64% (128) odgovorilo je da nikada nije bilo u kontaktu sa članom ili članicom neke radikalne grupacije. 22% (44) anketiranih navodi da su indirektno bili u kontaktu sa članom ili članicom radikalne grupe, 14% (28) navodi da su imali takav kontakt.

Mladi se pridružuju ekstremnim organizacijama zbog sljedećih razloga:

200 odgovora

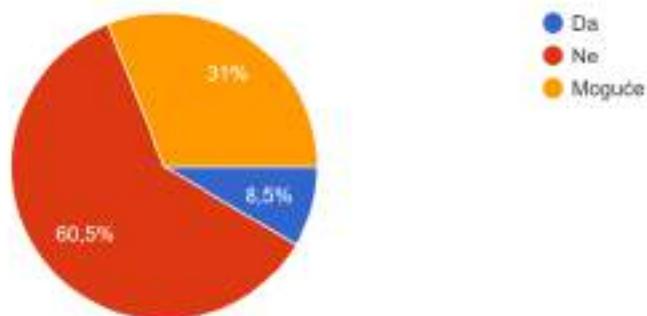

Grafikon 12. Iz kojih razloga se mladi pridružuju ekstremnim organizacijama

Na navedeno pitanje ponuđena je mogućnost sa više odgovora. Putem ankete došli smo do podatka gdje je 54% (108) mladih odgovorilo da su mladi najčešće nesvesno uvučeni u radikalizaciju, a kao drugi najzastupljeniji razlog 40,5% (81) anketiranih navode da je to osjećaj da brane svoju naciju. Sljedeći po brojnosti odgovor jeste osjećaj pripadnosti, 37% (74) mladih su naveli kao razlog za pridruživanje ekstremnim organizacijama. 26% (52) ispitanih kao razlog odabrali su da se mladi na taj način bore za bolju budućnost/egzistenciju. Avanturizam kao razlog odabralo je 20% (40) ispitanih. Ovi odgovori impliciraju da mladi u uglavnom nesvesno bivaju uvučeni u radikalizaciju, u nadi da će tako imati bolji status u društvu ili da im je bitan taj osjećaj pripadnosti.

Smatrate li da postoje okolnosti u kojima su takva ponašanja opravdana?

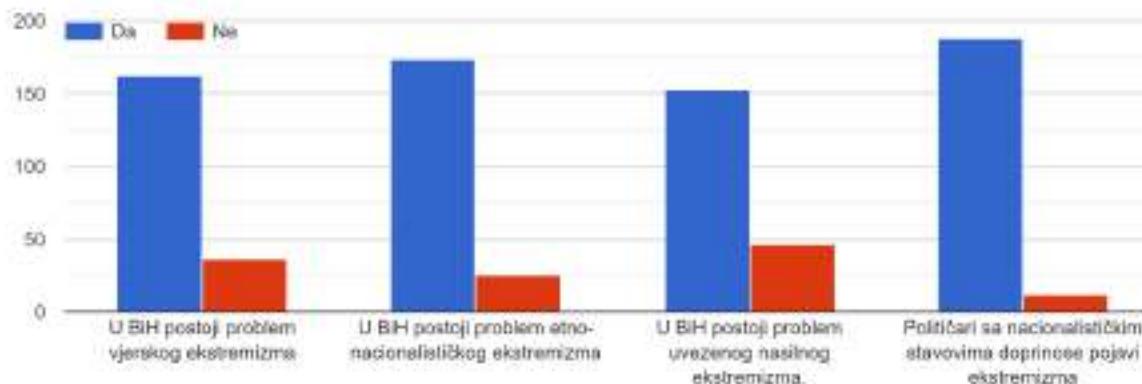
200 odgovora

Grafikon 13. Da li postoje okolnosti u kojima su takva ponašanja opravdana

O to me da li postoje okolnosti u kojima su takva ponašanja opravdana anketirani su u 60,5% (121) naveli da ne postoje opravdane okolnosti. 31% (62) ispitanih navode da je moguće da u nekim slučajevima budu opravdani, dok 8,5% (17) anketiranih navode da kao odgovor, odnosno da postoje opravdane okolnosti za navedena ponašanja. Na osnovu odgovora može se zaključiti da mladi ne podržavaju takva ponašanja.

Imajući u vidu da je nasilni ekstremizam definiran kao "zagovaranje, učešće, priprema ili neki drugi vid podrške ideološki motiviranom ili ideološki opravd...lji, ekonomski i politički ciljevi", da li mislite da:

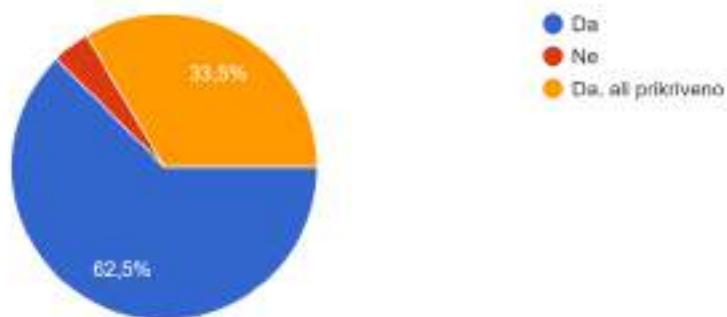

Grafikon 14. Koji oblici nasilnog ekstremizma postoje u BiH

S obzirom na definiranje nasilnog ekstremizma kao „zagovaranje, učešće, priprema ili neki drugi vid podrške ideološki motiviranom ili ideološki opravdanom nasilju kako bi se postigli socijalni, ekonomski i politički ciljevi”, mladi su sa najviše odgovora 188, odabrali da su političari sa nacionalističkim stavovima ti koji doprinose pojavi nasilnog ekstremizma, dok 12 mladih smatra da to nije uzrok. Zatim, mladi smatraju da u BiH postoji problem etno-nacionalističkog ekstremizma, sa 174 potvrđna odgovora ukazuju na to, dok 26 ispitanih ne smatraju da je to uzrok pojavi nasilnog ekstremizma. Dalje, 163 ispitanika naveli su da u BiH postoji problem vjerskog ekstremizma, ali i 37 odgovora mladih koji ne smatraju da u BiH postoji problem vjerskog ekstremizma. Kao posljednji razlog mladi navode sa 153 potvrđna odgovora da u BiH postoji problem uvezenog nasilnog ekstremizma, dok se 47 ispitanih mladih ljudi ne slaže sa navedenom tvrdnjom. Shodno odgovorima može se reći da mladi upućuju na problem postojanja političara sa nacionalističkim stavovima, zatim problem ekstremizma vežu i za vjerske, ali i etno-nacionalistički orijentisane grupe koje svojim stavovima doprinose širenju ekstremizma.

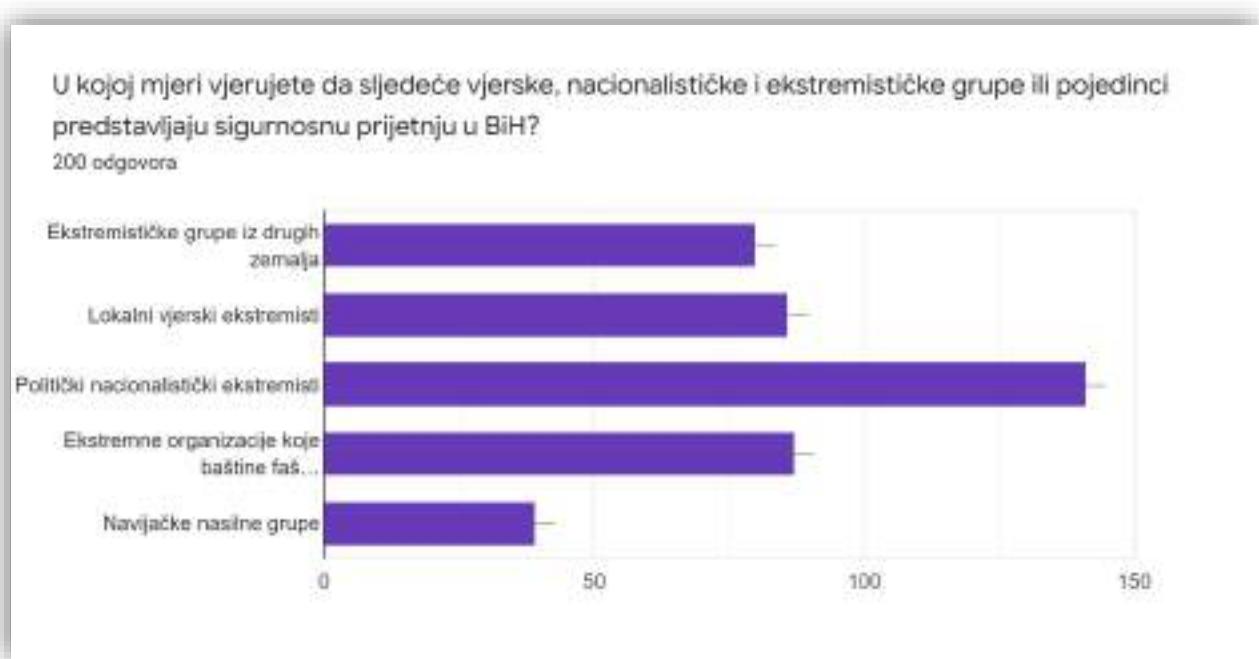
Mislite li da internet i socijalne mreže služe kao sredstvo širenja ekstremističkih ideologija i online radikalizacije?

200 odgovora

Grafikon 15. Internet i društvene mreže kao sredstvo širenja ekstremističkih ideologija i online radikalizacije

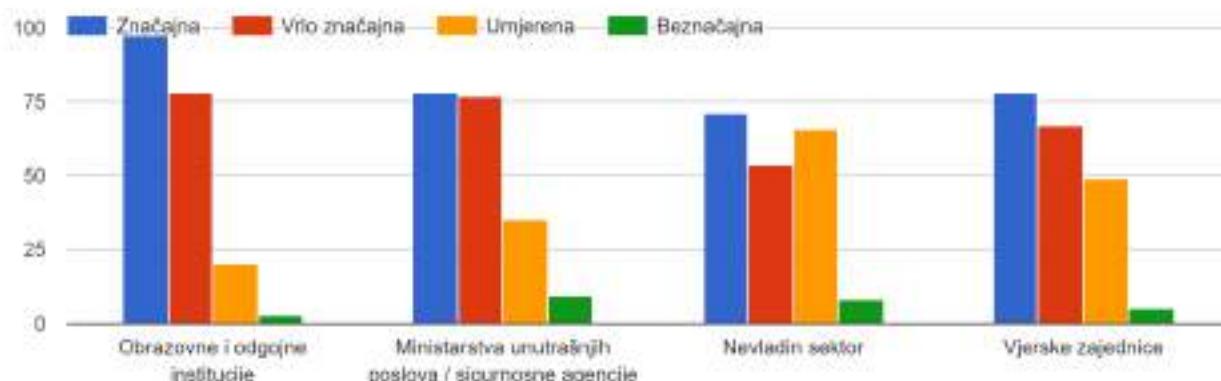
Da internet i socijalne mreže služe kao sredstvo za širenje ekstremističkih ideologija i online radikalizacije potvrđuje 62,5% (125) mladih ispitanika koji su odgovorili sa da. Također i 33,5% (67) navode da internet i socijalne mreže služi za širenje ekstremističke ideologije, ali prikriveno, što je porazno, jer dosta mladih ljudi ne zna prepoznati kada se nađu u takvoj situaciji. Dok 4% (8) anketiranih ne navode kao odgovor na pitanje, odnosno da internet i socijalne mreže ne služe u tu svrhu. Odogovori upućuju na to da internet i društvene mreže u velikoj mjeri služe kao sredstvo za širenje ekstremističke ideologije i online radikalizacije.

Grafikon 16. U kojoj mjeri vjerske, nacionalističke i ekstremističke grupe predstavljaju sigurnosnu prijetnju u BiH

Govoreći o tome u kojoj mjeri vjerske, nacionalističke ili ekstremističke grupe ili pojedinci predstavljaju sigurnosnu prijetnju u BiH bilo je moguće odabrati više ponuđenih odgovora. Najviše odgovora 70,5% (141) politički nacionalistički ekstremisti smatraju se najviše odgovornim kao sigurnosna prijetnja u BiH. Ekstremne organizacije koje baštine fašističku ideologiju iz Drugog svjetskog rata 43,5% (87) i lokalni vjerski ekstremisti 43% (86) navode se kao sljedeći od razloga koji u najvećoj mjeri predstavljaju sigurnosnu prijetnju u BiH. Također, 40% (80) ispitanih ekstremističke grupe iz drugih zemalja smatraju odgovornim za postojanje sigurnosne prijetnje. Postotak od 19,5% (39) navodi da su navijačke nasilne grupe ogovorne za pomenuto stanje. Navedeni odgovori ukazuju da mladi najveći problem vide u političarima sa nacionalističkim stavovima, ali i u ekstremnim organizacijama, lokalnim vjerskim ekstremistima kao i ekstremističkim grupama iz drugih zemalja koje na različite načine mogu biti sigurnosna prijetnja u državi.

Ko ima najvažniju ulogu u borbi i prevenciji govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije?

Grafikon 17. Najvažnija uloga u borbi i prevenciji govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije

Govoreći o borbi i prevenciji govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije najznačajniju ulogu u tome ispitanici smatraju da ima obrazovanje sa 98 odgovora, vrlo značajnu ulogu navodi 78 ispitanih, umjerenu 20, dok beznačajnom smatraju 3 ispitanica.

Ministarstvo unutrašnjih poslova ili sigurnosne agencije 78 mladih anketiranih navode da imaju značajnu ulogu, 77 vrlo značajnu, 35 ih smatra da ove institucije imaju umjerenu ulogu, a 9 ispitanih smatraju da je uloga institucija u borbi i prevenciji ovih pojava beznačajna.

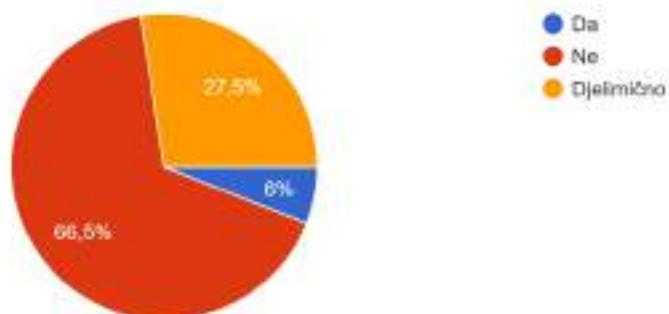
Vjerske zajednice također se u određenoj mjeri smatraju odgovornim za prevenciju i borbu protiv govora mržnje, ekstremizam i radikalizacije, 78 mladih smatra da je njihova uloga značajna, 67 navode kao vrlo značajnu, 49 ispitanih smatraju da je to umjerena uloga, dok 5 ispitanih navode da je uloga vjerskih zajednica beznačajna.

Kada je u pitanju NVO sektor, 71 anketirani navode da je uloga značajna, da ima vrlo značajnu ulogu smatraju 54 ispitanica, da je uloga NVO-a umjereno značajna slaže se 66 ispitanika, dok 8 njih smatra da je uloga u prevenciji i borbi beznačajna.

Odgovori upućuju na pozitivan stav mladih prema obrazovanju kao glavnom načinu prevencije govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije. Ali također, ukazuju na važnost sigurnosnih agencija i vjerskih zajednica u toj borbi, dok je NVO na posljednjem mjestu, međutim uloga NVO-a je jako važna na ovom polju, te može mnogo da doprinese u samoj edukaciji i osnaživanju mladih.

Smatrate li da država Bosna i Hercegovina dovoljno radi na prevenciji govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije?

200 odgovora

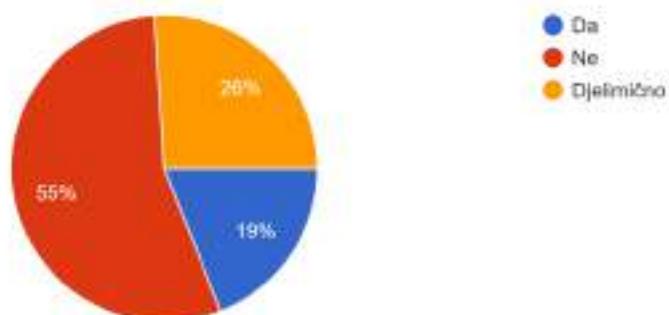

Grafikon 18. Da li BiH radi dovoljno na prevenciji govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije

O tome koliko Bosna i Hercegovina radi na prevenciji govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije, mladi su izrazili nezadovoljstvo, te u najvećem procentu od 66,5% (133) naveli ne kao odgovor. Da djelimično reaguje odgovorilo je 27,5% (55) mladih ispitanika. Samo 6% (12) ispitanih navelo je da BiH radi dovoljno na prevenciji ovih pojava. Rezultati govore da mladi ispitanici imaju negativan stav kada je u pitanju rad države na prevenciji navedenih pojava.

Da li vam je poznato da su neke međunarodne organizacije realizovale projekte prevencije ekstremizma i radikalizacije u BiH?

200 odgovora

Grafikon 19. Da mi međunarodne organizacije realizuju projekte prevencije ekstremizma i radikalizacije u BiH

Kada je prevencija u pitanju poznato je da su određene međunarodne organizacije prisutne u BiH te da sprovode određene projekte, kako bi se prevenirale određene pojave koje štete društvu. Mladi u BiH su u određenoj mjeri upoznati s navedenim aktivnostima, te ih je 55% (110) odgovorilo da je upoznato sa navedenim aktivnostim. Djelimično je upoznato navodi 26% (52) ispitanih, dok njih 19% (38) navode da nisu upoznati sa ovakvom vrstom aktivnosti prevencije. Na osnovu odgovora uočeno da su mladi u velikoj mjeri upoznati sa aktivnostima koje provode međunarodne organizacije, što je svakako pozitivno te na taj način imaju mogućnost bolje se upoznati sa ovom problematikom.

Grafikon 20. Obrazovni sistem u borbi i prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizacije

Obrazovni sistem u velikoj mjeri može biti od pomoći kada je u pitanju prevencija nasilnog ekstremizma i radikalizacije, sa čime se slaže i potvrđuje 71,5% (143) ispitanih. 22,5% (45) ispitanih smatra da obrazovanje jeste od pomoći, ali da se na tome radi kroz već postojeće školske predmete. 6% (12) anketiranih smatra da obrazovanje ne može pomoći u prevenciji nasilnog ekstremizma i radikalizacije. Odgovori upućuju na pozititvan stav ispitanika prema obrazovno sistemu kao načinu za borbu i prevenciju nasilnog ekstremizma i radikalizacije.

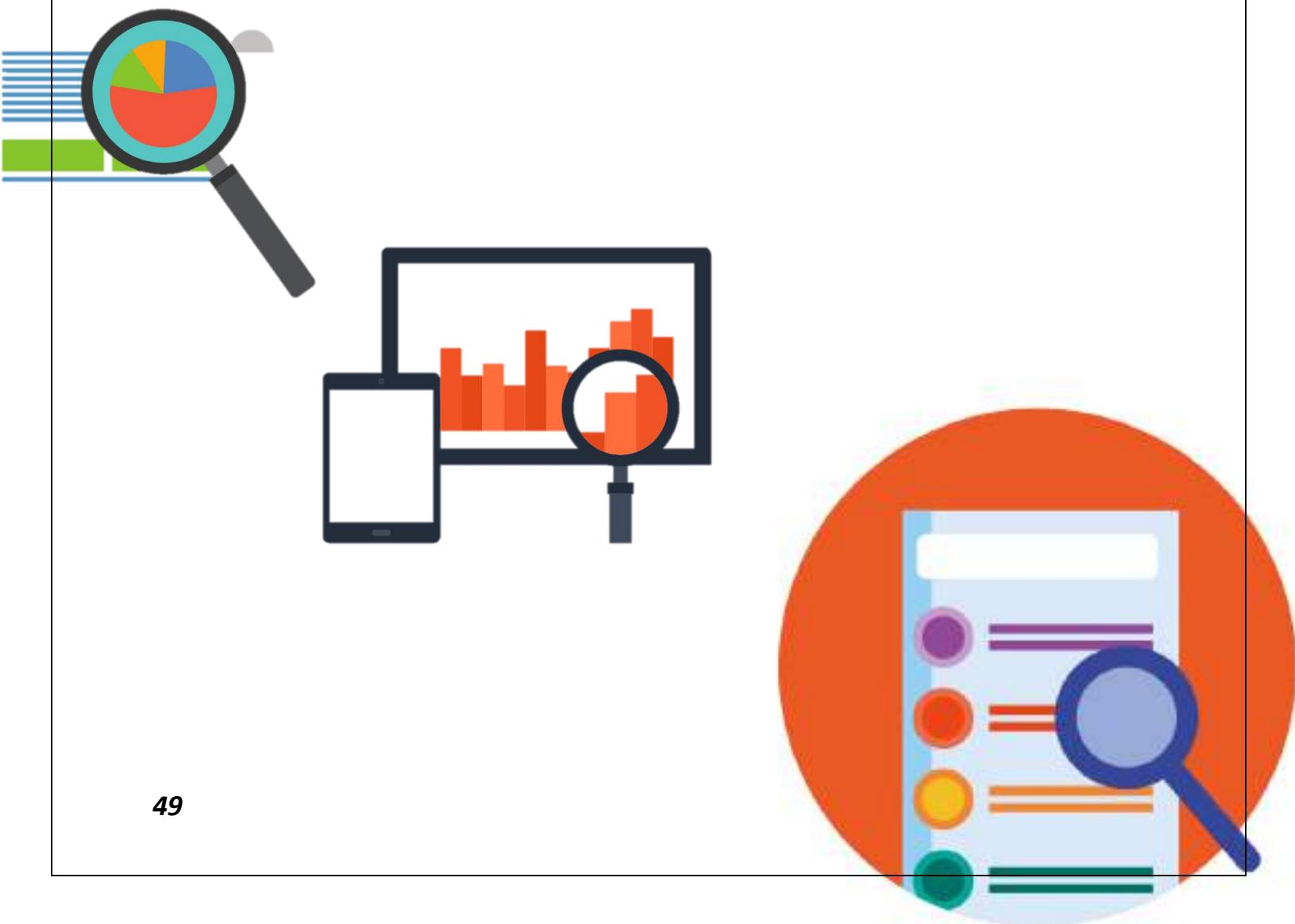
Analiza rezultata istraživanja

Na osnovu sprovedenog istraživanja, utvrđeno je da mladi u BiH u velikoj mjeri prepoznaju govor mržnje, ekstremizam i radikalizaciju kao negativne pojave, te da ne opravdavaju takve aktivnosti. Nešto manji procenat je onih koji se ne protive ovim pojavama, u smislu da u određenim situacijama navedene pojave iz nekih razloga mogu biti opravdane. U prilog tome ide i činjenica da je mnogo veći procenat mladih ljudi koji nisu ostvarili kontakt sa radikaliziranim grupama, što svakako umanjuje mogućnost potencijalne radikalizacije.

Mladi u najvećoj mjeri smatraju političare sa nacionalističkim stavovima glavnim krivcima za promicanje ekstremizma i radikalizacije, ali i vjerske i etno-nacionalističke organizacije. Što je u neku ruku i tačno s obzirom da mladi nastoje u nekome imati uzor, ili jednostavno osjećati da negdje pripadaju pa iz tih razloga najčešće budu nesvesno uvučeni u neku radikaliziranu grupu, dosta puta je to i iz potrebe da brane nešto svoje, odnosno da brane naciju.

Pored svih analiziranih stavki gdje je primjetno da mladi uviđaju i prepoznaju ovu problematiku potrebno je raditi na prevenciji i kroz formalno i neformalno obrazovanje, također, uključiti sve kompetentne institucije kao što je Ministarstvo sigurnosti, sigurnosne agencije i vjerske zajednice, ali i NVO sektor da bi se poduzele sve preventivne mjere kako bi se efikasno borili protiv govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije.

Zaključna razmatranja

Negativnim pojavama kao što su govor mržnje, ekstremizam i radikalizacija prije svega doprinose zbivanja u državi, nezaposlenost, siromaštvo ili politička situacija, ali je to i uticaj globalnog karaktera navedenih fenomena. Mnogo mlađih ljudi nakon što ne vide napredak, nadu pronalaze u pridruživanju različitim organizacijama, jer ih vuče pripadnost grupi i avanturizam. Zbog svih tih faktora, ali i specifičnosti u Bosni i Hercegovini, moguća je konekcija koja vodi iz govora mržnje u dodatnu radikalizaciju stanja, pa čak može pojačati i nivo samoradikalizacije pojedinaca.

- ⊕ **Gовор mržnje као појава је уврштен у кривичне законе у Босни и Херцеговини, али без да је инкриминисан засебно као кривично дјело, изузев Кривичног закона Брчко дистрикта. Тakođer, treba istaći da u BiH trenutno ne постоји засебан правни начин за кривично гонjenje фашистичких и неофашистичких организација.**

Kada su u pitanju aktivnosti BiH na prevenciji govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije situacija nije zadovoljavajuća s obzirom da na prevenciji više rade međunarodne organizacije i civilna društva nego sama država. Projekti su uglavnom finansirani od stranih donatora, državna strategija zvanično je istekla krajem 2020. godine, ali nisu prezentirani njeni rezultati. Potrebno je raditi na prevenciji i prilagoditi je stvarnom stanju na terenu, jednako tretirati sve pojave koje mogu voditi u dalje jačanje ekstremističkih ideologija i radikalizacije.

Veliki značaj je na potrebi da se na ove negativne pojave djeluje pravno i sistemski, da institucije, ali i nevladin sektor imaju političku podršku, finansijske resurse i praktična uputstva, kako bi se uspjelo u radu, te da se njihova uloga smatra značajnom za promociju mira i sigurnosti.

- ⊕ **Покретачи радikalizације и екстремизма у BiH могу бити појаве као што су говор mržње, фашистичке идеологије, радикална религијска увјerenja i тumačenja, десничарске идеологије, али и неадекватно процесуирање ратних злочина te negiranje tih zločina. Sa druge стране носиоци екстремизма и радikalizације у BiH су појединци или групе које из властитих увјerenja која су самостешена или су плод глобалне екстремне мреже, настоје на разне начине привуći што већи број слједбеника. Што је доказано кроз много судске пресуде, као и истраживања у Bosni i Hercegovini, али и региону.**

Analiza svih stavki istraživanja pokazuje da mlađi uviđaju i prepoznaju problematiku govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije. Ali je njihov stav da je neophodno raditi na prevenciji kroz formalno i neformalno obrazovanje, također, uključiti sve relevantne institucije kao što je Ministarstvo sigurnosti, sigurnosne agencije i vjerske zajednice, ali i civilno društvo da bi se poduzele sve preventivne mjere kako bi se efikasno borili protiv govora mržnje, ekstremizma i radikalizacije.

Rezultati istraživanja su potvrdili da je generalno društvo u Bosni i Hercegovini i dalje opterećeno porastom govora mržnje, te da je govor mržnje u direktnoj korelaciji sa ekstremizmom, ali da pored svega država ne pridaje dovoljnu pažnju ovom problemu.

Literatura:

1. N. Novaković, R. Macura, N. Novaković (2020) Zašto pokrenuti socijalno preduzeće, str. 2
2. Davies, L. (2008) Educating Against Extremism: Towards a Critical Politicisation of Young People. International Review of Education, 55 (2/3), Str. 183-203.
3. Mušić, Safet (2018). Govor mržnje kao novi motivacioni faktor radikalizacije. Naučna konferencija - Filozofski fakultet Tuzla.
4. Preventing Violent Extremism through Education, A Guide for Policy – Makers, UNESCO, Pariz, str.19.
5. Zašto je Twitter posebno mjesto gdje se širi govor mržnje?; Dostupno na: <https://globalanalitika.com/zasto-je-twitter-posebno-mjesto-gdje-se-siri-govor-mrznje/>
6. United Nations Strategy and plan of action on hate speech, 2019, str.1
7. Code of Conduct–Illegal online hate speech Questions and answers, 2016. str.1, Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/code_of_conduct_hate_speech_en.pdf
8. Koje su moguće posljedice govora mržnje?; Dostupno na: <https://globalanalitika.com/koje-su-moguce-posljedice-govora-mrznje/>
9. Generalna skupština Ujedinjenih naroda, Akcioni plan za prevenciju nasilnog ekstremizma: Izvještaj generalnog sekretara, 70. sjednica), A/70/674, 24. decembar 2015. godine, Dostupno na: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/70/674
10. Informacija o stanju sigurnosti u Bosni i Hercegovini u 2018. i 2019. godinu; Dostupno na: <http://msb.gov.ba/dokumenti/strateski/default.aspx?id=20194&langTag=bs-BA>
11. Kako je Munib Ahmetspahić postao prvi deradikalizirani povratnik iz Sirije; Dostupno na: <https://ba.voanews.com/a/kako-je-munib-ahmetspahic-postao-prvi-deradikalizirani-povratnik-iz-sirije/5256966.html>
12. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization [UNESCO], 2016, str.12, preuzeto; https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000244676_eng
13. Sprečavanje radikalizacije, Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/policies/counter-terrorism/radicalisation_en
14. Preporuka Vijeća Evrope, preuzeto: <https://rm.coe.int/0900001680505d5b>
15. Okvirna odluka Vijeća 2008/913/PUP od 28. studenoga 2008. o suzbijanju određenih oblika i načina izražavanja rasizma i ksenofobije kaznenopravnim sredstvima, preuzeto: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/f015ed06-b071-41e1-84f1-622ad4ec1d70/language-hr/format-PDF>
16. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, "Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", br. 3/2003, 32/2003 - ispr., 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 8/2010, 47/2014, 22/2015, 40/2015 i 35/2018 preuzeto: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni_zakon_BiH.pdf
17. Krivični zakon Federacije BiH, "Službene novine Federacije BiH", br. 36/2003, 21/2004 - ispr., 69/2004, 18/2005, 42/2010, 42/2011, 59/2014, 76/2014, 46/2016 i 75/2017 preuzeto: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni_zakon_FBiH.pdf

18. Krivični zakon Republike Srpske, "Sl. glasnik RS", br. 64/2017, 104/2018 - odluka US i 15/2021, preuzeto: <https://www.paragraf.ba/propisi/republika-srpska/krivicni-zakon-republike-srpske.html>
19. Krivični zakon Brčko Distrikta BiH, "Službeni glasnik Brčko distrikta BiH", br. 19/2020 - prečišćen tekst, preuzeto: <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Krivicni-zakon-Brcko-Distrikta-BiH.pdf>
20. Podignuta optužnica zbog četničkih skupova u Višegradu; Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30993605.html>
21. N.Kuloglija, 2021, detektor.ba, BiH jedina u regionu bez važeće strategije za borbu protiv terorizma; Dostupno na: <https://detektor.ba/2021/01/20/bih-jedina-u-regionu-bez-vazece-strategije-za-borbu-protiv-terorizma/>
22. Signing of the Memorandum of Understanding and Cooperation between the International Organization for Migration (IOM BiH) and the Police of the Brčko District of Bosnia and Herzegovina, Dostupno na: <https://bih.iom.int/pbn/signing-memorandum-understanding-and-cooperation-between-international-organization-migration>
23. The round table on "Prevention of violent extremism and radicalism" was held in Orašje, Dostupno na: <https://bih.iom.int/pbn/round-table-“prevention-violent-extremism-and-radicalism”-was-held-orašje>
24. "STOP! Govor mržnje" Vijeće za štampu i online medije u BiH; Dostupno na: <https://www.vzs.ba/kampanje/stop-govor-mrznje/>
25. Sud Bosne i Hercegovine, Potvrđena presuda Suda BiH,
26. Global Analitika, Borba protiv govora mržnje počinje i od nas samih, Dostupno na: <http://globalanalitika.com/borba-protiv-govora-mrznje-pocinje-i-od-nas-samih/>
preuzeto: <http://www.sudbih.gov.ba/vijest/potvrena-prvostepena-presuda-u-predmetu-gavriilo-stevi-21440>
27. BiH jedina u regionu bez važeće strategije za borbu protiv terorizma
preuzeto: <https://detektor.ba/2021/01/20/bih-jedina-u-regionu-bez-vazece-strategije-za-borbu-protiv-terorizma/>
28. Sprječavanje terorizma i suzbijanje nasilnog ekstremizma i radikalizacije koji vode ka terorizmu: Pristup kroz rad policije u zajednici, OSCE TNTD i ODIHR, 2014
29. Vodič za Jugoistočnu Evropu, Uloga civilnog društva u prevenciji i suprotstavljanju nasilnom ekstremizmu i radikalizacijikoji vode ka terorizmu, Dostupno na: https://www.osce.org/files/f/documents/5/0/413573_0.pdf
30. Sud BiH, Presude Suda BiH, Potvrđena prvostepena presuda u predmetu Gavrilo Stević, Dostupno na: <http://www.sudbih.gov.ba/vijest/potvrena-prvostepena-presuda-u-predmetu-gavriilo-stevi-21440>
31. Podignuta optužnica zbog četničkih skupova u Višegradu Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30993605.html>
32. Podignuta opružnica zbog izazivanja rasne, nacionalne ili vjerske mržnje i netrpeljivosti u Višegradu 2019. godine, Dostupno na: <http://www.tuzilastvobih.gov.ba/index.php?id=4708&jezik=b>
33. U Bileći postrojeni četnici povodom 73 godine od smrti Čića Draže; Dostupno na: <https://trebinjelive.info/2019/07/17/u-bileci-postrojeni-cetnici-povodom-73-godine-od-smrti-cica-draze/>

34. Četničke i desničarske organizacije u službi ruske politike u BiH; Dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/metromahala/teme/cetnicke-i-desnicarske-organizacije-u-sluzbi-ruske-politike-u-bih/388098>
35. Ruskim dobrovoljcima počasti, žrtvama u Višegradu ni spomen ploča; Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/31199818.html>
36. Putinovi Noćni vukovi : Za Obamu teroristi, za Dodika humanisti!; Dostupno na: <https://zurnal.info/novost/20922/za-obamu-teroristi-za-dodika-humanisti>
37. Tko sve stoji iza Srbske časti? 'Tako je bilo i 1991. Opasni su'; Dostupno na: <https://www.24sata.hr/news/tno-sve-stoji-iza-srbske-casti-tako-je-bilo-i-1991-opasni-su-567517>
38. Divljanje Ultrasa u Mostaru: Godine terora bez kazne; Dostupno na: <https://www.istraga.ba/divljanje-ultrasa-u-mostaru-godine-terora-bez-kazne/>
39. Fundamentals of Genocide and Mass Atrocity Prevention, <https://www.ushmm.org/m/pdfs/Fundamentals-of-Genocide-and-Mass-Atrocity-Prevention.pdf>
40. Mladi najranjivija grupa za širenje nasilnog ekstremizma, Agović A.;Dostupno na: <http://forum10.org.rs/page61.html>
41. Za zajednice otporne na radikalizaciju i nasilni ekstremizam!, Dostupno na: <http://media.cgo-cce.org/2019/06/Za-zajednice-otporne-na-radikalizaciju-i-nasilni-ekstremizam.pdf>

**YOU
MATTER**